

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРОДУКТИВНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ**

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Київ – 2019

Автори: І. М. Демчак, В. О. Завалевська, В. О. Мариненко, О. С. Філоненко

Рецензенти: *М. Й. Малік*, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік НААН, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

Друкується за рішенням вченої ради НДІ "Укראгропромпродуктивність" (протокол №2 від 17 лютого 2019р.).

Розвиток сільських територій / [І. М. Демчак, В. О. Завалевська, В. О. Мариненко, О. С. Філоненко]. – К. : НДІ "Укראгропромпродуктивність", 2019. – 40 с.

Розкрито розвиток сільських територій та реалії життя сільських мешканців України, висвітлено адміністративний устрій сільських населених пунктів, чисельність населення в сільській місцевості, проведено аналіз характеристик домогосподарств у сільській місцевості та висвітлено сільський житловий фонд через відображення деяких макроекономічних показників.

Рекомендовано для керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств усіх організаційно-правових форм власності і господарювання, органів управління та виборних органів профспілки, викладачів, аспірантів та студентів аграрних навчальних закладів III – IV рівнів акредитації.

УДК [314/316:332:338] (477)

Без права перевидання. Відтворення або використання матеріалу, що міститься в інформаційному продукті, для освітніх або некомерційних цілей вирішується без отримання попередньої письмової згоди власників авторського права за умови посилання на його повну бібліографічну назву згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Відтворення або використання матеріалу, що міститься в даному інформаційному продукті, для перепродажу, інших комерційних цілей або угод (договорів) на розробку науково-дослідних робіт забороняється без отримання попередньої письмової згоди власників авторського права. Ці умови відносяться і до видань попередніх років. Заявку на отримання такого дозволу слід направляти науково-організаційному відділу НДІ "Укראгропромпродуктивність" за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 2 або електронною поштою uapp_god@ukr.net; 207865@ukr.net.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Адміністративний устрій сільських територій	6
Розділ 2. Чисельність сільського населення	14
Розділ 3. Зайнятість та рівень життя у сільській місцевості	20
Розділ 4. Характеристика домогосподарств та житлового фонду у сільській місцевості	28
Список літератури	39

Вступ

Поточна ситуація в Україні вимагає нових підходів до проведення реформ і формування аграрної політики. Сільські території – це не тільки місце виробництва, але й також проживання і роботи значної частини населення України. Відповідно велика увага повинна приділятися сталому розвитку сільськогосподарського сектору, що повністю враховує соціальні наслідки реформ.

Більш ніж 20 років перетворень у сільському господарстві не призвели до покращення добробуту, на яке очікували мешканці сільської місцевості. Сьогодні сільські території перебувають у складних умовах: розповсюджені безробіття та бідність, фізична та соціальна інфраструктури (системи соціального забезпечення, охорона здоров'я, культура, дитячі садки, школи тощо) перебувають у поганому стані, кадрові ресурси (рівень освіти тощо) не розвиваються належним чином, а також продовжує погіршуватись ситуація із природними ресурсами та навколишнім середовищем.

Підвищення ефективності сільськогосподарського сектору неминуче призвело до скорочення зайнятості у сільському господарстві, але ці зміни були пом'якшені і проведені за допомогою належного політичного втручання з метою недопущення руйнування сільських соціальних структур, розповсюджені бідності серед сільського населення і масштабної міграції до міст.

Передумовою для успішного розвитку нового бізнесу і створення нових робочих місць у сільській місцевості повинно стати покращення громадської інфраструктури – можливості, пов'язані з автомобільним, річним і залізничним транспортом, постачання електроенергії і водопостачання, а також надання таких державних послуг, як освіта, охорона здоров'я і медична допомога.

Політика розвитку села, завдяки децентралізації структур, відповідальних за прийняття рішень на селі, повноваження яких стали більш широкими тепер після децентралізації дає можливість враховувати місцеві потреби і стимулює місцеві ініціативи. Це призведе до створення нових робочих місць як в неаграрному секторі, в розвитку різноманітних форм підприємницької діяльності на селі, так і в сільському господарстві, шляхом диверсифікації сільськогосподарського виробництва, виробництва більшої кількості продукції з високою доданою вартістю та органічної продукції, а також покращення інфраструктури, що призведе до підвищення якості життя у сільській місцевості.

Розробка політики сільського розвитку стимулюватиме і сприятиме збалансованому територіальному і сталому розвитку сільської місцевості, сільських територіальних громад і всієї економіки сільських територій країни. Це досягатиметься за рахунок надання прямої правової і фінансової підтримки та зміцнення потенціалу сільських територіальних громад і зацікавлених сторін, а також розробки і впровадження інтегрованих місцевих стратегій розвитку.

Розділ 1. Адміністративний устрій сільських територій

Відповідно до Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Адміністративно-територіальний устрій України – це зумовлена географічними, історичними, економічними, соціальними, культурними та іншими чинниками внутрішня територіальна організація держави з розмежуванням її території на складові частини – адміністративно-територіальні одиниці з метою створення для всіх громадян України незалежно від місця їх проживання сприятливих умов для розвитку людського потенціалу, забезпечення необхідного рівня надання населенню адміністративних, соціальних та інших послуг, функціонування раціональної системи управління соціально-економічними процесами, збалансованого розвитку усієї території держави.

Основним Законом України встановлено, що систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Кожен мешканець села чи міста має право на сучасну медицину й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги, гарні дороги, чисті й освітлені вулиці. Але люди можуть впливати на якість цих послуг лише тоді, коли відповідальні за їх надання знаходяться близько. Найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні міські ради та їхні виконкоми. Отже саме вони повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність.

Для цього в Україні відбувається децентралізація – передача повноважень та фінансів від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування.

Реформа децентралізації триває з 2014 року і вже має результати. Так державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері.

Законодавче підґрунтя для докорінної зміни системи влади та її територіальної основи на всіх рівнях почало формуватися у 2014 році.

У квітні 2014 року Уряд схвалив основний концептуальний документ – Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Після цього був затверджений План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі.

Для реалізації положень Концепції та завдань Плану заходів, необхідно було в першу чергу внести відповідні зміни до Конституції України, а також сформувавши пакет нового законодавства.

Зміни до Конституції перш за все мали вирішити питання утворення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізації місцевих державних адміністрацій в органи контролю-наглядового типу, дати чітке визначення адміністративно-територіальної одиниці – громади.

Зусиллями вітчизняних фахівців, практиків, науковців, експертів проект змін до Конституції був розроблений та переданий на широке публічне обговорення. Запропоновані зміни підтримало суспільство та високо оцінила Венеційська Комісія.

На жаль, політичні обставини не дозволили Верховній Раді України прийняти зміни до Конституції щодо децентралізації.

Тому Уряд з 2014 року розпочав реформу в межах чинної Конституції.

За цей час вже сформований і діє основний пакет нового законодавства, впроваджуються першочергові законодавчі ініціативи. Мова йде про:

- Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам відбулася фінансова децентралізація: місцеві

бюджети за останні роки зросли на 165,4 млрд грн: з 68,6 млрд в 2014 до 234 млрд грн в 2018 році.

- Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування. З 2015 по 2018 роки в Україні створено 878 об'єднаних територіальних громад (ОТГ). До складу цих ОТГ увійшли більше 4000 колишніх місцевих рад. 9 млн людей проживають в ОТГ. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими.

Закон також запровадив інститут старост в ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців в раді громади. В селах ОТГ працюють вже 786 старост, ще майже 1,7 тисяч осіб виконують обов'язки старост.

Очікується, що 2019 рік стане ключовим у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: до кінця року більшість існуючих малочисельних місцевих рад можуть об'єднатися, а отже стати спроможними перебрати на себе більшість повноважень, належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою. Це створить стійке підґрунтя для наступних кроків реформи місцевого самоврядування, а також сприятиме прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах.

Наступним кроком має бути внесення зміни до Конституції щодо децентралізації, які необхідні для подальшого просування реформи та її завершення.

Необхідно також прийняти ряд важливих законів, в тому числі Закон України «Про засади адміністративно-територіального устрою України». Необхідно зазначити, що на виконання пункту 3 розділу 7 «Створення умов для формування спроможних територіальних громад» Плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 травня 2016 р. № 418-р Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства розроблено проект Закону України «Про засади адміністративно-територіального устрою України».

Необхідність прийняття проекту Закону зумовлено тим, що відповідно до пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України до переліку питань, що визначаються виключно законами, віднесено питання територіального устрою України.

Національним законодавством у сфері адміністративно-територіального устрою не надано визначення терміну «адміністративно-територіальної одиниці».

Залишається чинним у частині, що не суперечить Конституції, Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» від 12 березня 1981 року.

Продовжують існування складні територіальні утворення, на території яких функціонують окремі адміністративно-територіальні одиниці та сформовані відповідні місцеві ради. Така ситуація породжує низку проблем.

В основі зазначених проблем лежить невідповідність існуючого стану речей сфери адміністративно-територіального устрою та побудови системи місцевого самоврядування у багатьох регіонах України положенням Конституції України. Вона знаходить своє відображення практично у всіх напрямках діяльності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб - починаючи від формування місцевих бюджетів, управління майном, соціальними галузями і закінчуючи конфліктами навколо розмежування компетенції.

Однією з основних причин неефективності діючої системи влади на місцях є неузгодженість окремих норм Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та недосконалість законодавства щодо порядку вирішення питань адміністративно-територіального устрою.

На сьогодні облік даних про кількість територіальних громад та органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства здійснює Верховна Рада України.

Облік населених пунктів і адміністративно-територіальних одиниць в областях ведеться обласними радами.

При цьому рішення уповноважених органів державної влади і місцевого самоврядування з питань найменування і перейменування назв населених пунктів як сьогодні, так і раніше набували і набувають чинності після опублікування повідомлень про них у «Відомостях Верховної Ради України».

Метою цього закону є законодавче визначення основних засад адміністративно-територіального устрою України, порядку утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць.

Законопроектом вводяться поняття: адміністративно-територіального устрою України, системи та рівнів адміністративно-територіального устрою, адміністративно-територіальної одиниці, населеного пункту (село, селище, місто);

встановлюються: засади на яких будується адміністративно-територіальний устрій, органи, до повноважень яких належить розгляд і вирішення питань адміністративно-територіального устрою, порядок утворення та ліквідації адміністративно-територіальних одиниць, встановлення і зміна їх меж, віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст, найменування і перейменування населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць;

врегулюються питання щодо Державного реєстру адміністративно-територіальних одиниць, сіл, селищ, міст, що входять до складу цих одиниць.

Слід зазначити, що проект Закону погоджено без зауважень Всеукраїнською асоціацією сільських та селищних рад, із зауваженнями, які враховано частково, Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» та Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування «Українська асоціація районних та обласних рад».

Прийняття Закону дозволить врегулювати питання щодо порядку встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій.

Таблиця 1.1

**Кількість адміністративно-територіальних одиниць
по регіонах на 1 січня 2018 року**

	Райони	Об'єднані територіальні громади	Міста		Райони в містах	Селища міського типу	Сільські населені пункти
			всього	у тому числі спеціального статусу, республіканського та обласного значення			
Україна	490	458	461	189	108	883	28 378
АР Крим	14	–	16	11	3	56	947
Вінницька	27	16	18	6	–	29	1 457
Волинська	16	20	11	4	–	22	1 054
Дніпропетровська	22	37	20	13	18	46	1 435
Донецька	18	6	52	28	21	131	1 115
Житомирська	23	41	12	5	2	43	1 613
Закарпатська	13	5	11	5	–	19	578
Запорізька	20	15	14	5	7	22	914
Івано-Франківська	14	14	15	6	–	24	765
Київська	25	2	26	13	–	30	1 126
Кіровоградська	21	5	12	4	2	27	991
Луганська	18	3	37	14	4	109	780
Львівська	20	15	44	9	6	34	1 850
Миколаївська	19	18	9	5	4	17	885
Одеська	26	15	19	9	4	33	1 124
Полтавська	25	39	16	6	5	20	1 805
Рівненська	16	18	11	4	–	16	999
Сумська	18	24	15	7	2	20	1 455
Тернопільська	17	38	18	4	–	17	1 023
Харківська	27	3	17	7	9	61	1 673
Херсонська	18	24	9	4	3	31	658
Хмельницька	20	36	13	6	–	24	1 414
Черкаська	20	26	16	6	2	14	825
Чернівецька	11	14	11	2	–	8	398
Чернігівська	22	24	16	4	2	29	1 465
м.Київ	–	–	1	1	10	–	–
Севастополь (міськрада)	–	–	2	1	4	1	29

Станом на 1 січня 2018 року в Україні налічувалось 28378 сільських населених пунктів, що на 486 пунктів менше порівняно з 1995 р.(рис.1.1).

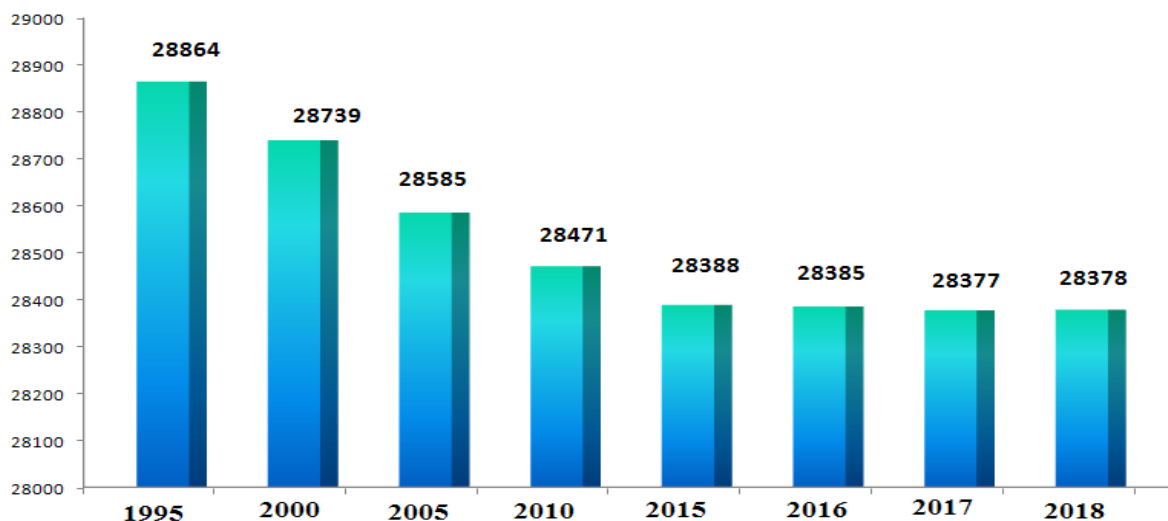

Рис. 1.1. Динаміка сільських населених пунктів станом на 1 січня відповідного року, од.

Станом на 1 січня 2018 р. найбільше сільських населених пунктів було у Львівській області - 1850 од., Полтавській – 1805 од., Харківській – 1673 од.; найменше – у Чернівецькій – 398 од., Закарпатській – 578 од., Херсонській – 658 одиниць (рис.1.2).

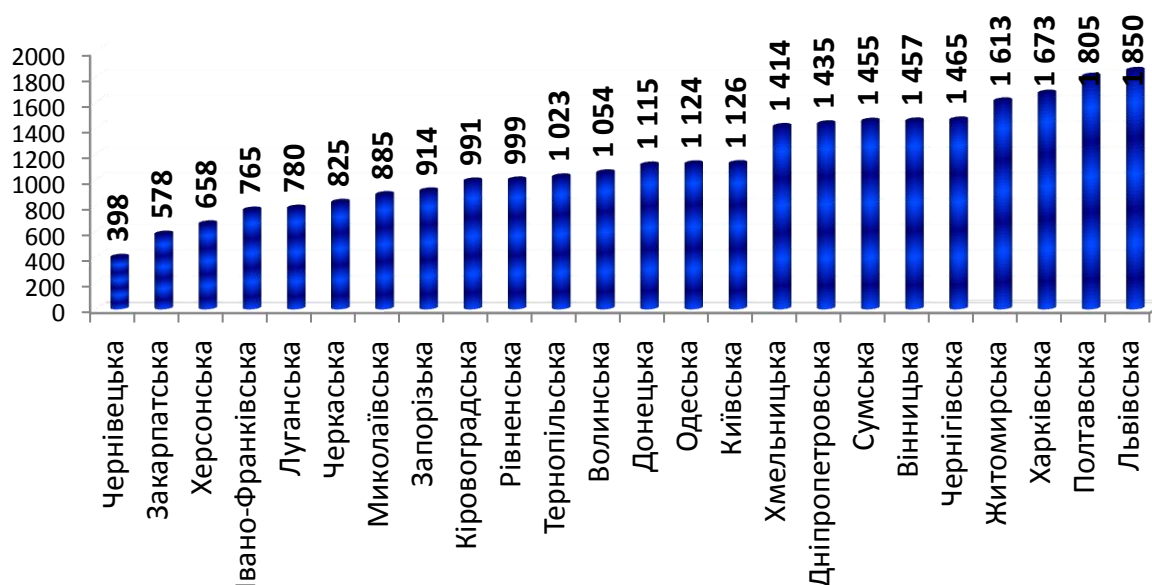

Рис. 1.2. Кількість населених пунктів в розрізі регіонів станом на 1 січня 2018 року

Станом на 1 січня 2018 р. найбільше сільських населених пунктів було у Львівській області - 1850 од., Полтавській – 1805 од., Харківській – 1673 од.; найменше – у Чернівецькій – 398 од., Закарпатській – 578 од., Херсонській – 658 одиниць.

Кількість населених пунктів, в яких не було населення, але вони не зняті з обліку становила 369 одиниць (1,3% від загальної їх кількості). Найбільше таких сіл в Сумській (59 од.), Полтавській (57 од.), Кіровоградській (41 од.) областях. Тільки в Чернівецькій і Закарпатській областях таких населених пунктів немає (рис. 1.3).

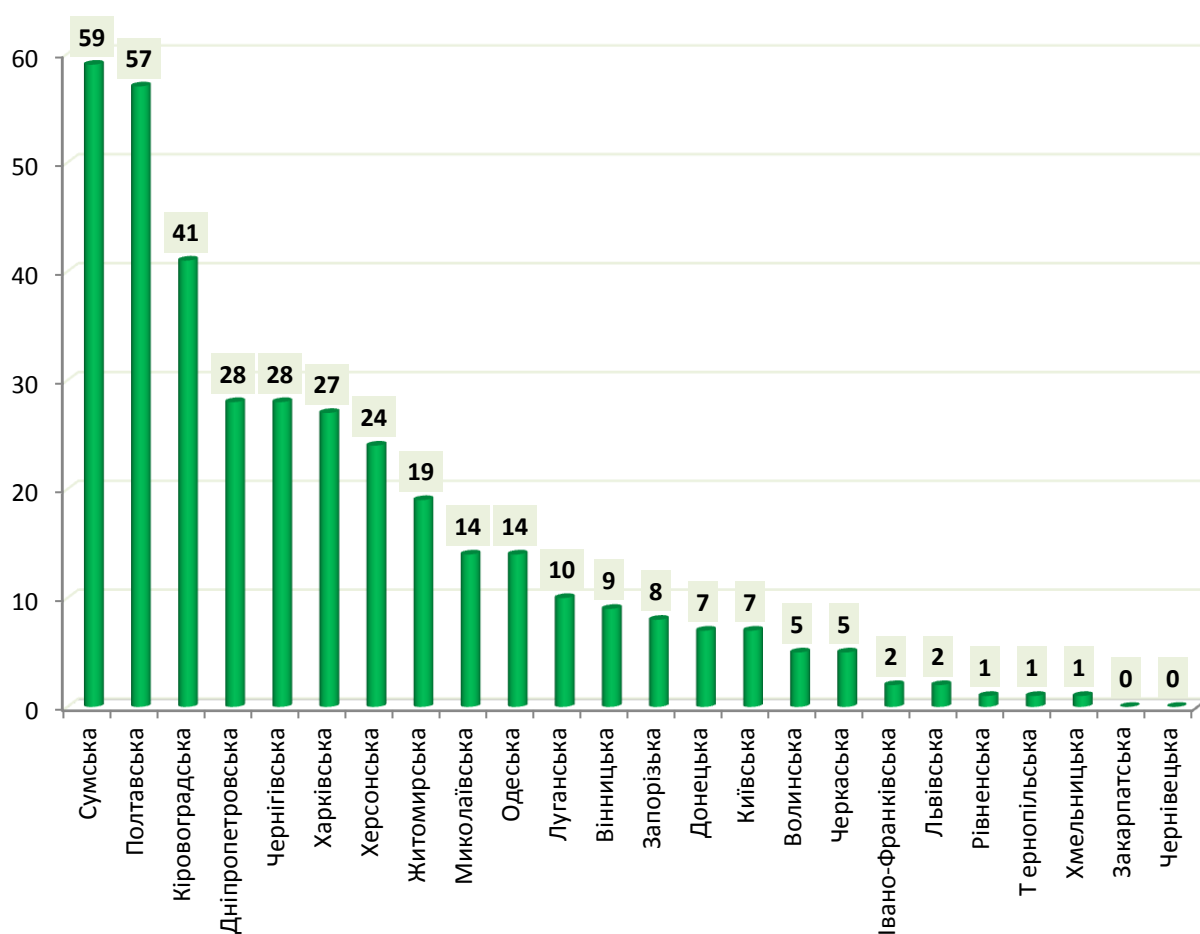

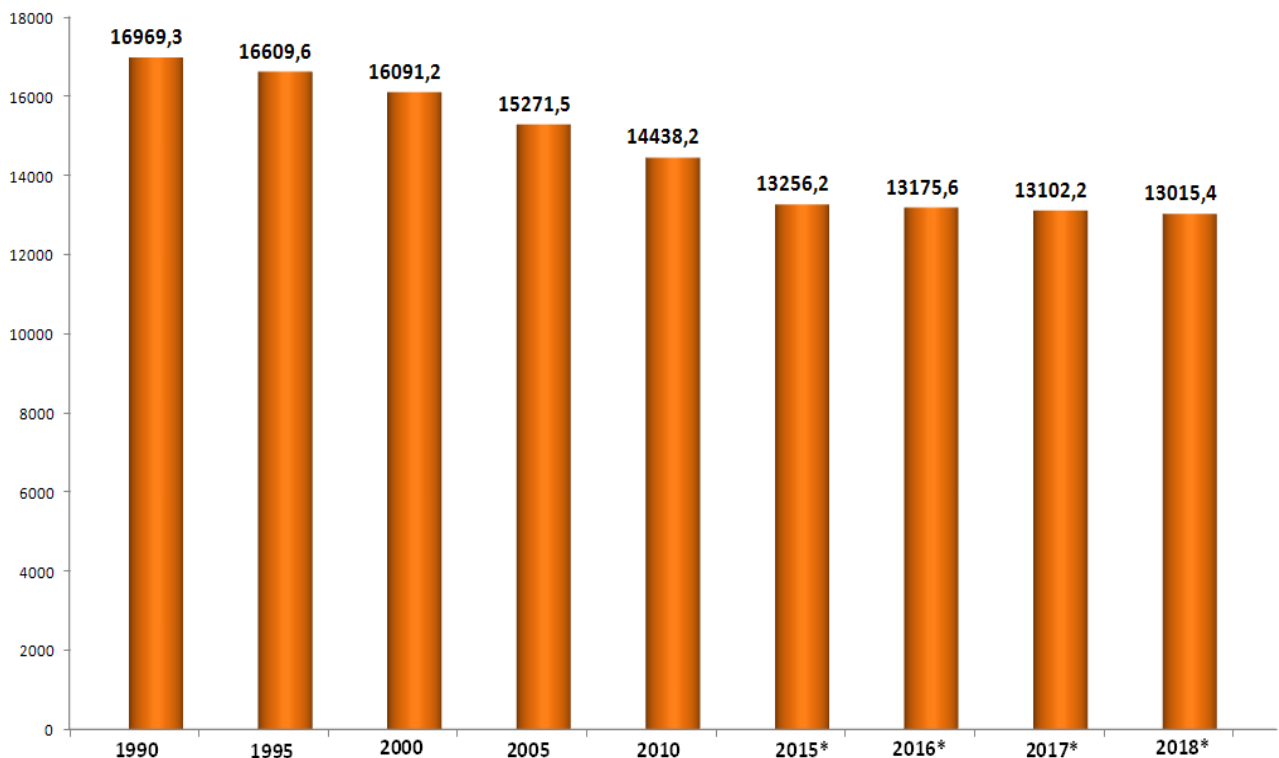
Рис. 1.3. Населені пункти, які не мають населення, але не зняті з обліку, од

Розділ 2. Чисельність сільського населення

Сучасний стан та розвиток суспільства, галузей економіки значною мірою визначається чисельністю і структурою населення. Під населенням розуміється сукупність людей, що проживає на території окремої країни, регіону, населеного пункту та в масштабі планети.

Відповідно до класифікації Держкомстату України населення поділяється на міське і сільське. До міського належать особи, які проживають у міських поселеннях, до сільського – у сільській місцевості. Міські поселення – це населені пункти, затверджені законодавчими актами як міста та селища міського типу. Всі інші населені пункти – сільські.

Станом на 1 січня 2018 року чисельність наявного сільського населення становить 13015,4 тис. осіб, або 30,7 % від загальної чисельності наявного населення України. За 1990-2018 рр. чисельність сільського наявного населення зменшилась на 3953,9 тис. осіб, або на 23,3 % (рис.1.1).

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Криму і м. Севастополя

Рис. 2.1. Динаміка чисельності наявного сільського населення , тис. осіб

Структура сільського населення дуже різниться за регіонами України. Станом на 1 січня 2018 р. найбільша чисельність наявного сільського населення у Львівській (987,5 тис. осіб), Закарпатській (792,7 тис. осіб) та Одеській (788,2 тис. осіб) областях.

Найменша чисельність наявного сільського населення у Луганській (283,1 тис. осіб), Сумській (340,1 тис. осіб) та Кіровоградській (353,2 тис. осіб) областях (рис.1.2). Така відмінність у структурі населення за регіонами вимагає відповідної державної та регіональної політики щодо зайнятості населення, створення нових робочих місць, об'єктів соціальної інфраструктури тощо.

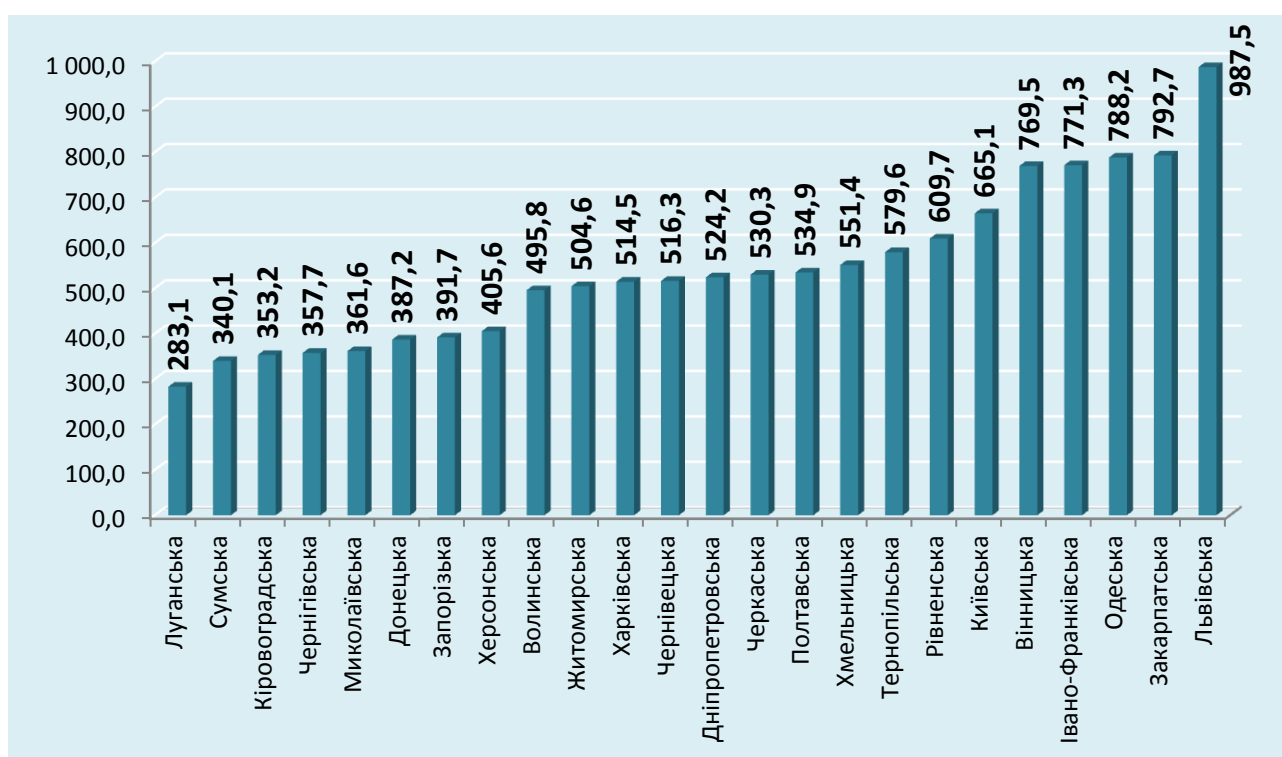

Рис.2.2. Чисельність наявного сільського населення за регіонами станом на 1 січня 2018 року

Ситуація ускладнюється тим, що поряд із зменшенням населених пунктів відбувається і скорочення чисельності жителів на один сільський населений пункт. Якщо у 1995 р. в Україні в середньому чисельність жителів на один сільський населений пункт становила 575 осіб, 2005 р. – 560, то у 2018 р. – 459 осіб, тобто відбулося зменшення на 116 особи або на 20 % порівняно з 1995 р. (рис.2.3).

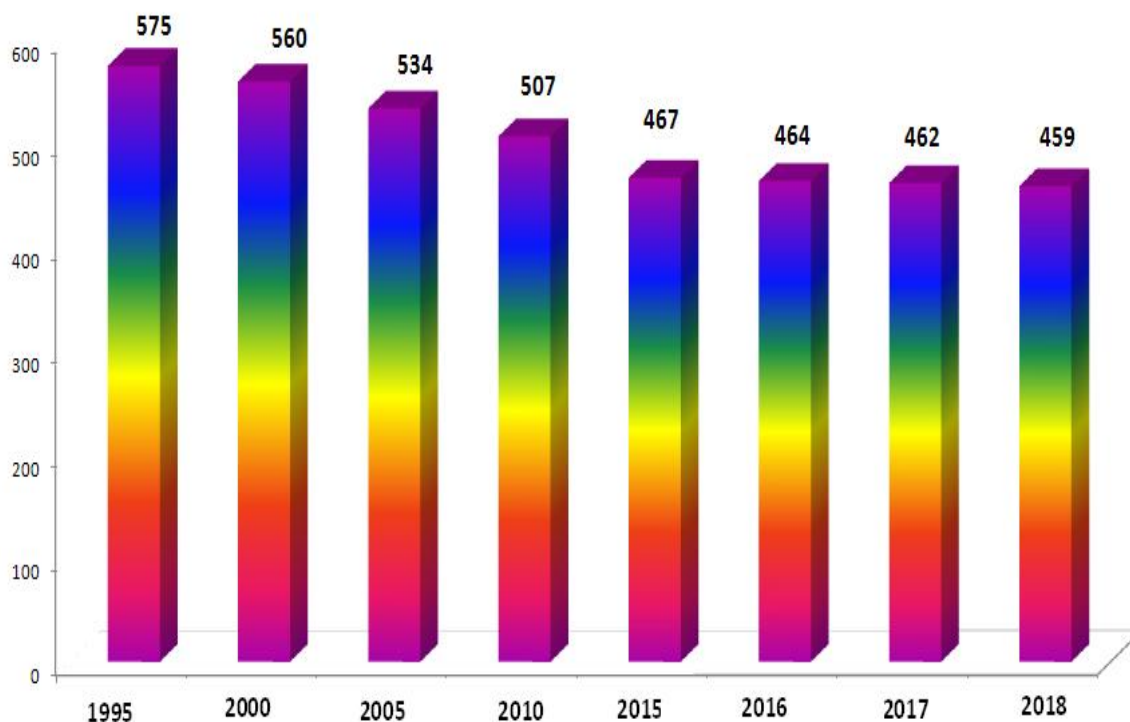

Рис. 2.3. Динаміка середньої чисельності жителів на один сільський населений пункт, осіб (на 1 січня)

Найвища середня людність населення на один населений пункт у 2018 р. була у Закарпатській (1371 особа), Чернівецькій (1297 осіб) та Івано-Франківській (1008 особи) областях. Найнижча – у Сумській (243 осіб), Чернігівській (244 особи), Полтавській (296 осіб), Харківській (308 осіб) та Житомирській (313 особи) областях.

Кількість населених пунктів з чисельністю жителів до 50 осіб становила 17,3% від загальної кількості сільських поселень (рис.2.4).

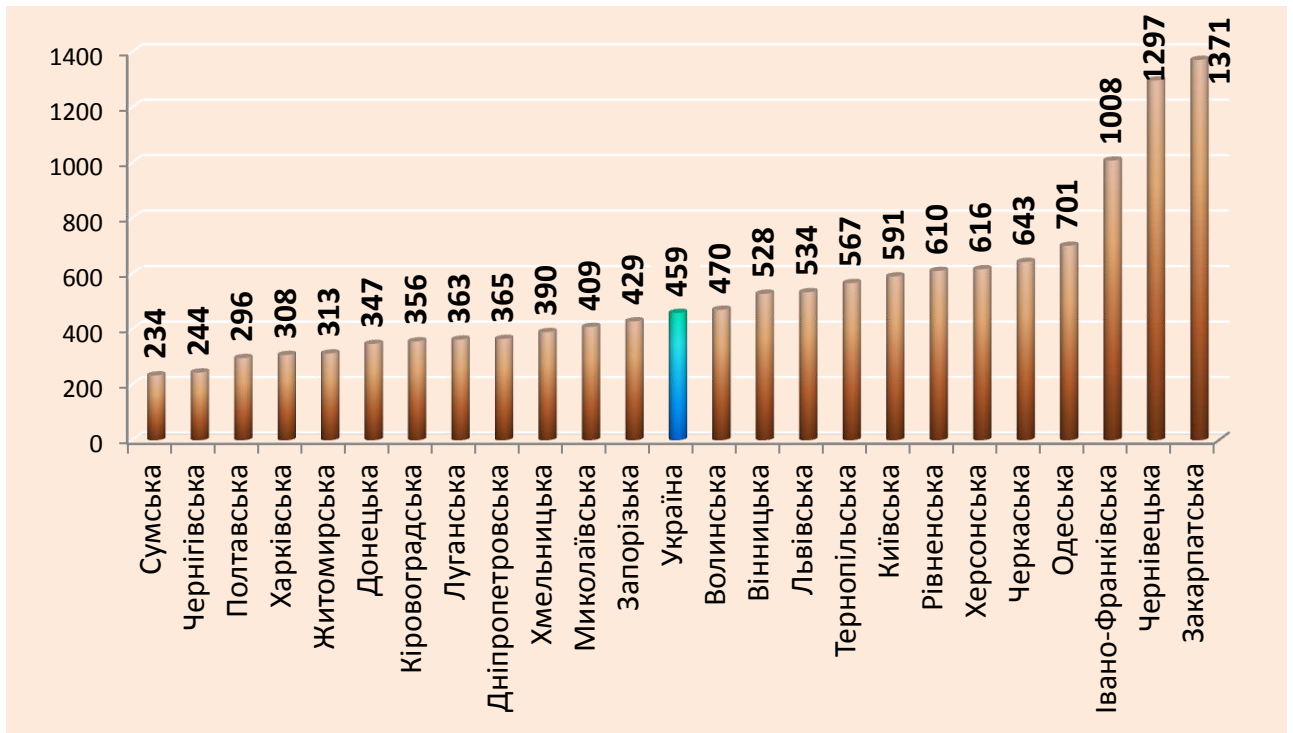

Рис.2.4. Середня людність сільського поселення на один населений пункт по областях у 2018 р., осіб

Більшість малих сіл з населенням² до 100 жителів розташована у Сумській області - 52,5 % (48,1% станом на 01.11.2005р.) від загальної чисельності сільських населених пунктів області, Чернігівській - 45,7 % (39,3% станом на 1 листопада 2005 року), Харківській - 42,8% (38,7% станом на 1 листопада 2005 року), Полтавській - 39,6% (36,7% станом на 01.11.2005р.), Луганській - 38,3% (31,9% станом на 1 листопада 2005 року), Кіровоградській - 37,6% (32,1% станом на 1 листопада 2005 року) Дніпропетровській - 37,5% (33,0% станом на 1 листопада 2005 року), та Донецькій - 36,2% (30,9% станом на 1 листопада 2005 року). В той же час, кількість населених пунктів з чисельністю населення більше 500 осіб зменшилась на 9,6% порівняно з результатами обстеження станом на 1 листопада 2005 року (рис. 2.5).

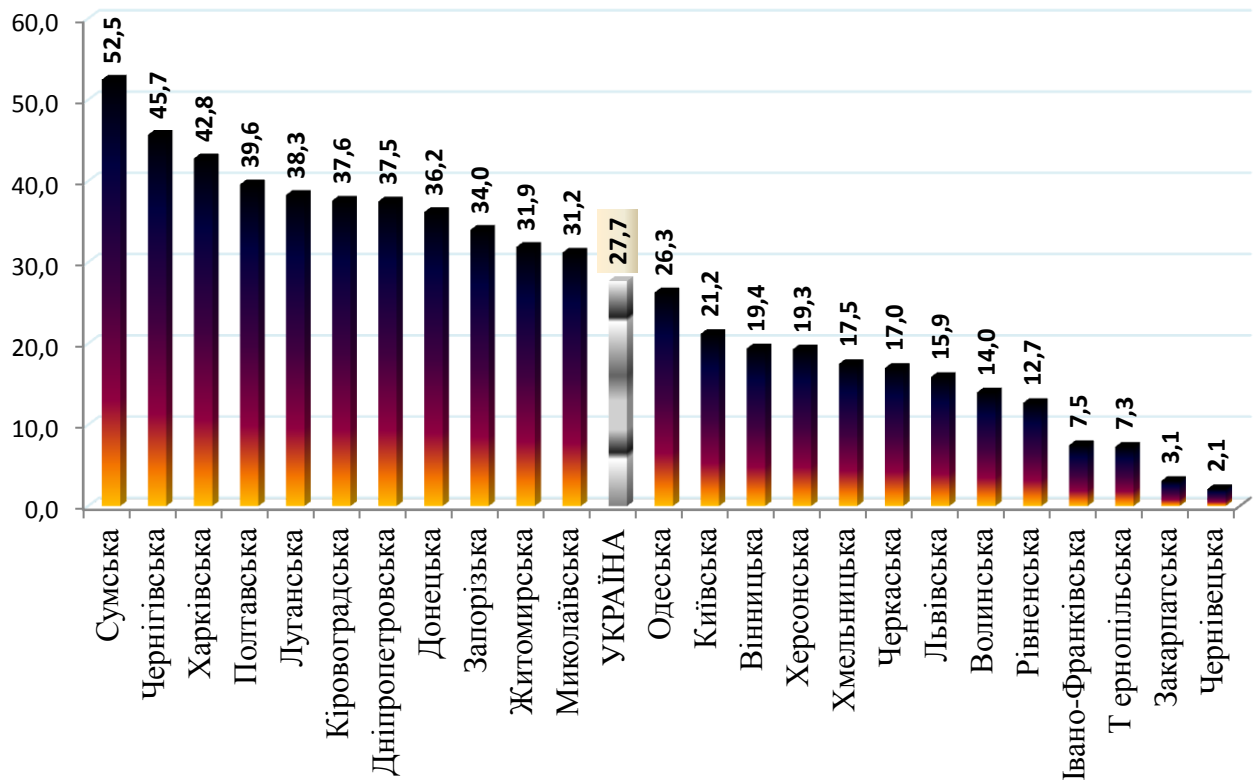

Рис.2.5. Розподіл сільських населених пунктів до 100 жителів, що мають реєстрацію місця проживання на їх території, по регіонах України на 1 січня 2014 р. (у % до загальної кількості сільських населених пунктів)

Темпи природного скорочення населення на селі вищі, ніж у міського населення. У 2017 році різниця у рівні природного скорочення між міським і сільським населенням становила -2,3 особи на 1000 наявного населення.

Характерна особливість такої динаміки полягає в тому, що темпи природного скорочення населення у сільській місцевості вищі за рахунок значно вищого рівня смертності на селі. Наприклад, у 2017 р. кількість померлих на 1000 населення у міських поселеннях становила 13,0 особи, а у сільській місцевості – 17,3 особи (рис. 2.6).

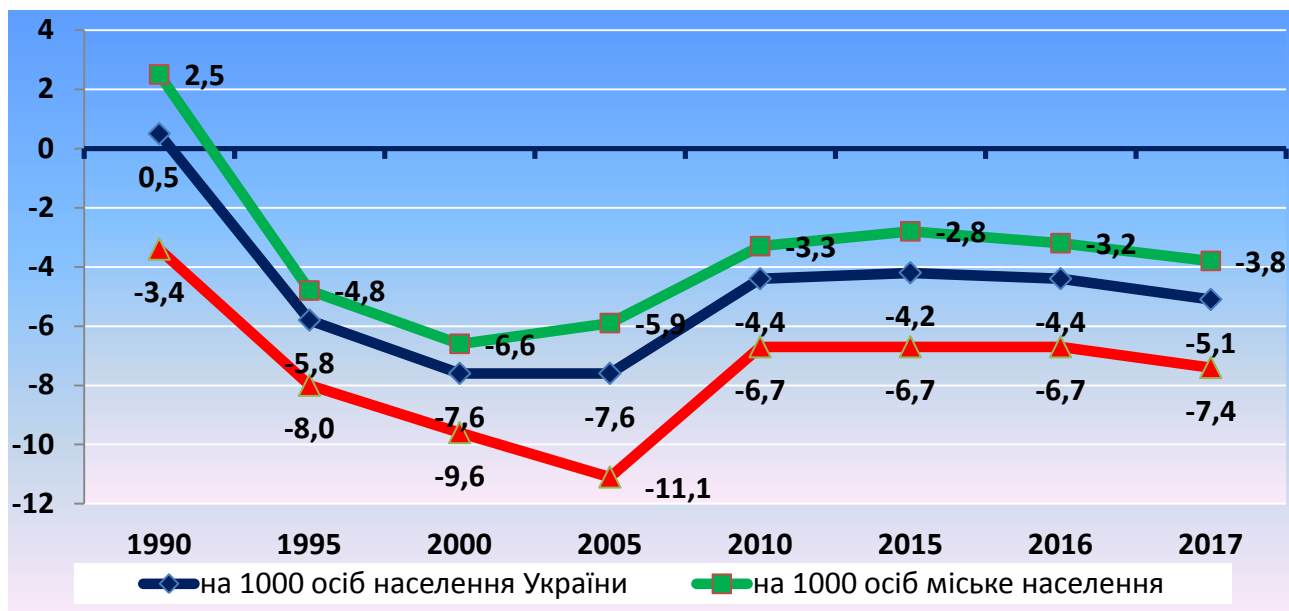

Рис. 2.6. Динаміка рівня природного скорочення населення за видами населення

Щорічно у негативний бік зростає розрив між чисельністю народжених та померлих з розрахунку на 1000 осіб наявного сільського населення.

У 2017 році коефіцієнт народжуваності становив 9,9, а смертності - 17,3.

Тобто демографічна ситуація в сільській місцевості набула гострого кризового характеру, коли втрачена здатність суспільного організму до самовідтворення населення у досягнутій якості і кількості (рис. 2.7).

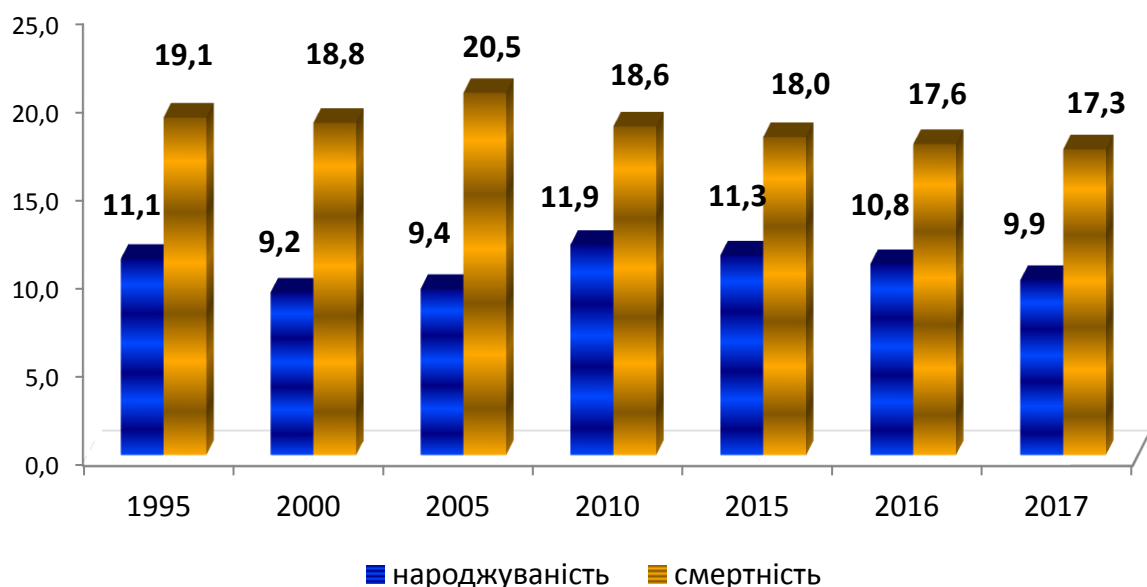

Рис. 2.7. Загальні коефіцієнти народжуваності та смертності сільського населення в Україні у 1990 – 2017 рр. (на 1000 осіб наявного населення)

Розділ 3. Зайнятість та рівень життя у сільській місцевості

Враховуючи стан розвитку інфраструктури села, а особливо рівень грошових доходів сільських жителів проблема зайнятості сільського населення є надзвичайно актуальною.

Варто зазначити, що на сучасний стан формування і використання трудового потенціалу села суттєво впливає специфіка розвитку і формування сільської території та зайнятості сільського населення.

У суспільній структурі специфіка і місце сільської місцевості полягають у тому, що сільська сфера історично сформувалася переважно як аграрна.

Важливу роль у розвитку кожного регіону відіграє економічно активне населення, тобто населення обох статей віком 15–70 років, яке протягом певного періоду забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів та послуг.

За даними Державної служби статистики України кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2018р., порівняно з 2017р., зменшилася на 0,1 % і становила 17,9 млн осіб, із них економічно активне сільське населення віком 15–70 років у 2018 р. становило 5604,7 тис. осіб, у тому числі зайняте сільське населення – 5089,2 тис. осіб, та кількість безробітних становить 515,5 тис. осіб (табл.3.1.).

Економічна активність населення у середньому за 2017 -2018 рр.

за місцем проживання та статтю

	Все населення		Міські поселення		Сільська місцевість		Жінки		Чоловіки	
	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.
Економічно активне населення, тис.осіб	17 854,4	17 939,5	12 252,2	12 334,8	5 602,2	5 604,7	8 423,8	8 546,1	9 430,6	9 393,4
Рівень економічної активності, %	62,0	62,6	62,8	63,5	60,4	60,6	55,7	56,8	69,0	69,0
Зайняте населення, тис.осіб	16 156,4	16 360,9	11 109,3	11 271,7	5 047,1	5 089,2	7 771,2	7 910,7	8 385,2	8 450,2
Рівень зайнятості, %	56,1	57,1	56,9	58,1	54,4	55,0	51,4	52,5	61,4	62,1
Безробітне населення (за методологією МОП), тис.осіб	1 698,0	1 578,6	1 142,9	1 063,1	555,1	515,5	652,6	635,4	1 045,4	943,2
Рівень безробіття за методологією МОП, %	9,5	8,8	9,3	8,6	9,9	9,2	7,7	7,4	11,1	10,0

У 2018 році чисельність зайнятого населення зросла, порівняно з 2017 роком, на 205 тис. осіб та становила 16,4 млн осіб. Зокрема, у сільській місцевості чисельність зайнятого населення зросла на 42 тис. осіб та становила 5,1 млн. громадян (або 31% загальної кількості зайнятих). У міських поселеннях чисельність зайнятих громадян зросла майже на 163 тис. осіб та становила 11,3 млн. громадян (або 69% загальної кількості зайнятих).

Рівень зайнятості зріс з 56,1% до 57,1%, у тому числі серед мешканців сільської місцевості з 54,4% до 55,0%, серед міських мешканців з 56,9% до 58,1% (рис. 3.1).

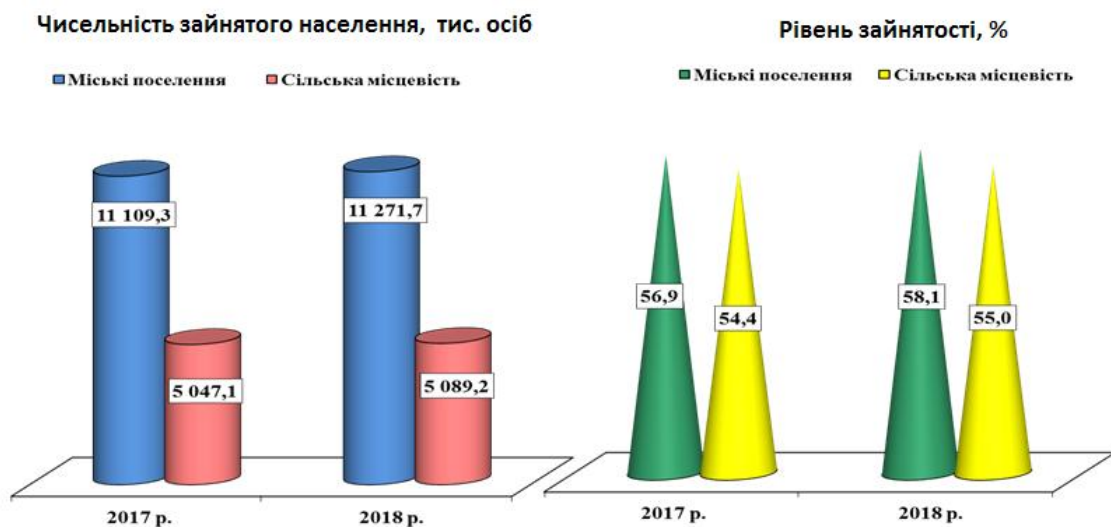

Рис.3.1. Зайняте населення та рівень зайнятості за 2017-2018 рр.

Кількість зайнятих громадян у неформальному секторі економіки скоротилася на 154 тис. осіб та становила 3,5 млн осіб. Питома вага зайнятих у неформальному секторі, серед усього зайнятого населення, зменшилася з 22,9% за 2017 рік до 21,6% за 2018 рік. Серед видів економічної діяльності найбільш поширеною неформальна зайнятість була у сільському, лісовому та рибному господарствах (43%), в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (18%), а також у будівництві (16%) (рис.3.2).

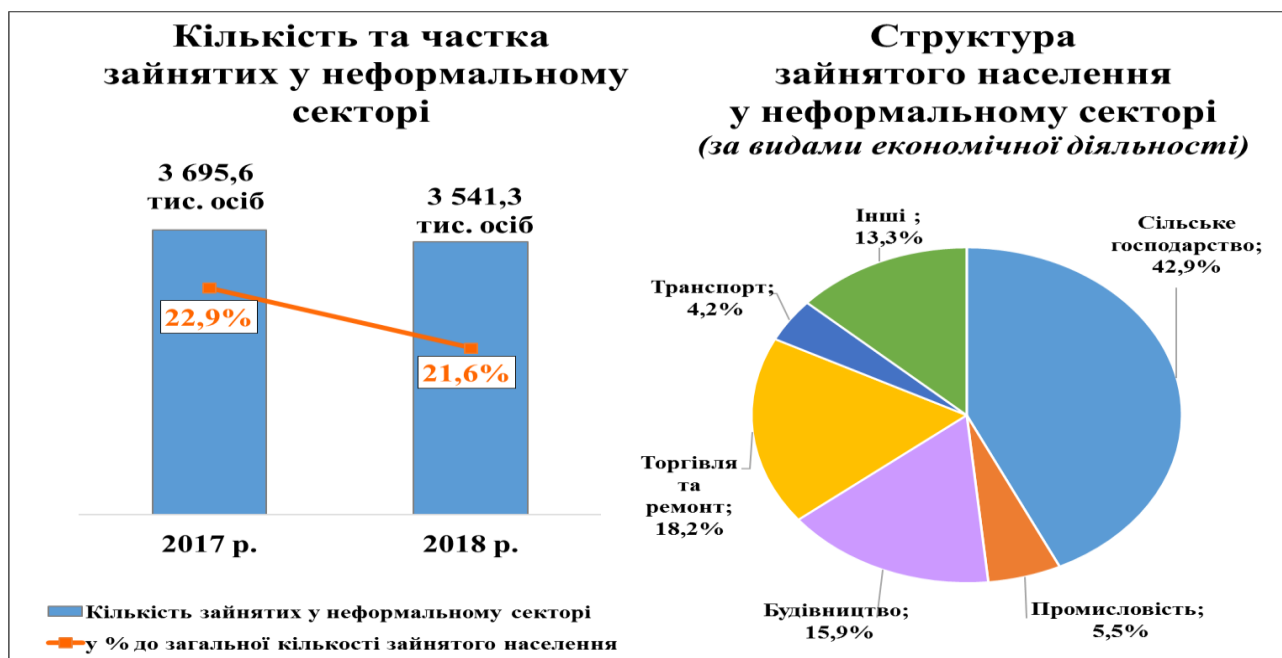

Рис. 3.2. Динаміка т структура зайнятості населення у неформальному секторі України

Безробітні (за методологією МОП) – особи віком 15–70 років (zareєстровані та не zareєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно відповідають трьом основним умовам:

а) не мають роботи (прибуткового заняття);

б) активно шукають роботу або намагаються організувати власну справу протягом останніх чотирьох тижнів, що передували опитуванню, тобто здійснювали конкретні кроки протягом вказаного періоду з метою знайти оплачувану роботу за наймом чи на власному підприємстві;

в) готові розпочати роботу протягом двох найближчих тижнів, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати чи доходу.

До категорії безробітних відносяться також особи, які розпочинають роботу протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу, чекають відповіді тощо.

Zareєстровані безробітні згідно з чинним законодавством – громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів, zareєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до прийнятної для них роботи.

Безробітними визнаються також інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та zareєстровані як такі, що шукають роботу.

Стан безробіття в Україні негативно впливає на економіку держави, тому вивчення цього питання на сьогодні надзвичайно важливе.

Чисельність безробітних (за методологією МОП) у 2018 році скоротилася, порівняно з 2017 роком, на 119 тис. осіб та становила 1,6 млн осіб. Зокрема, у сільській місцевості кількість безробітних зменшилася на понад 39 тис. осіб та становила 516 тис. громадян (або 33% загальної кількості безробітних). У міських поселеннях чисельність безробітних зменшилася на 80 тис. осіб та становила 1,1 млн громадян (або 67% загальної кількості безробітних).

Рівень безробіття (за методологією МОП) скоротився з 9,5% у 2017 році до 8,8% економічно активного населення у 2018 році. Серед мешканців

сільської місцевості рівень безробіття скоротився з 9,9% до 9,2%, серед міських мешканців з 9,3% до 8,6% (рис.3.3).

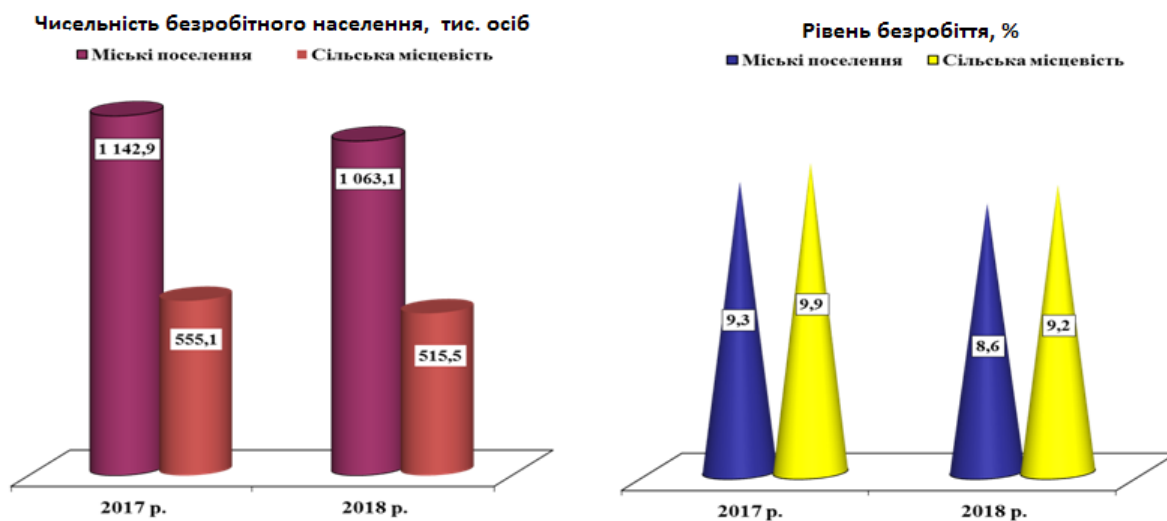

Рис.3.3. Безробітне населення та рівень безробіття (за методологією МОП) за 2017-2018 рр., (за місцем проживання)

На сьогодні, сільське господарство є однією з найперспективніших галузей економіки, адже Україна багата чорноземами та має сприятливі погодно-кліматичні умови для вирощування широкого спектра сільськогосподарських культур, а отже має великі можливості для забезпечення населення продуктами харчування та експортування продукції за кордон. Водночас незважаючи на такі можливості в аграрному секторі економіки існує ряд проблем які не дають можливість досягнути максимальних результатів у виробництві аграрної продукції. Як найвагомішу проблему слід виокремити щорічне скорочення кількості персоналу, бажаного працювати у сільському господарстві, і це не лише через демографічні фактори або через новітні технології, за якими підприємство потребує менше працівників. Головною причиною такого скорочення є низька заробітна плата, яка не забезпечує здоровий та гідний спосіб життя.

Не зважаючи на позитивні показники динаміки рівня середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві впродовж 2010–2018 рр., однак рівень заробітної плати працівників сільськогосподарських підприємств залишається найнижчим серед галузей економіки.

У 2018 р. заробітна плата працівників зайнятих у сільському господарстві, становила 7166 грн., що на 2467 грн. нижче порівняно з промисловістю (рис.3.4).

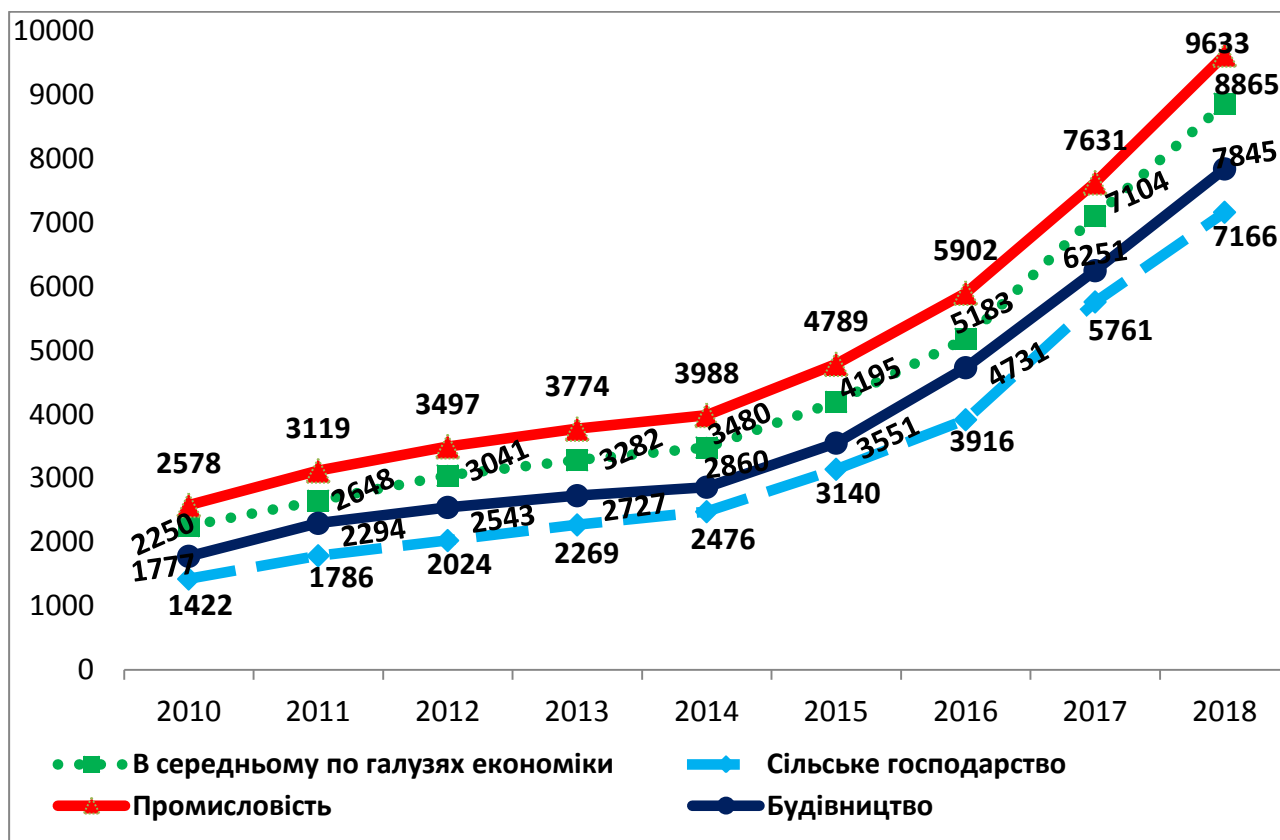

Рис.3.4. Динаміка середньомісячної заробітної плати працівників в окремих галузях економіки України, грн.

Порівнюючи показники заробітної плати в доларах за цей період варто відзначити, що при стабільності долара заробітна плата за період 2010–2014 рр. зросла як по галузях економіки в цілому, так і в сільському господарстві. Найвищий її показник виявився у 2014 році і становив відповідно 435,54\$; 309,89 \$.

У 2018 році порівняно з 2014 роком заробітна плата в цілому по галузях економіки знизилася на 115,39\$, у сільському господарстві на 51,10 \$ (табл.3.2).

Таблиця 3.2.

Вплив соціальних гарантій на заробітну плату в сільському господарстві

Рік	Мінімальна заробітна плата, грн	Прожитковий мінімум на одну працездатну особу, грн.	Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника, грн	Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника, \$	Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в с. г., грн.	Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в с. г., \$	Відношення заробітної плати одного штатного працівника в с. г. до:, %		
							середньої заробітної плати	мінімальної заробітної плати	прожиткового мінімуму
2010	922	922	2239	280,23	1430	178,97	63,9	155,1	155,1
2011	1004	1004	2633	330,78	1791	225,00	68,3	179,2	179,2
2012	1147	1134	3026	378,72	2026	253,57	66,9	178,4	178,4
2013	1218	1218	3265	408,64	2270	284,11	69,5	186,4	186,4
2014	1218	1218	3480	435,54	2476	309,89	71,1	203,3	203,3
2015	1378	1378	4195	266,01	3140	199,11	74,9	227,9	227,9
2016	1600	1600	5183	217,96	3916	164,68	75,6	244,8	244,8
2017	3200	1762	7104	261,27	5761	211,88	81,1	180,0	342,1
2018	3723	1921	8865	320,15	7166	258,79	80,8	192,5	373,0

Таблиця 3.3.

Професії, по яких середній розмір запропонованої заробітної плати є найбільшим станом на 01.05.2019 року

Назва професії	Середній розмір запропонованої заробітної плати, (грн.)
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	5 199
оператор з ветеринарного оброблення тварин	11 282
навальник-штабелювальник деревини	10 000
птахівник	7 699
квітникар	7 184
грибовод	7 000
звірівник	6 900
кінолог	6 758
озеленювач	6 629
оператор свинарських комплексів і механізованих ферм	6 604

Технічне оснащення та запровадження прогресивних технологій призводить до зменшення потреби у робочій силі, кількість якої щорічно зменшується за рахунок значного скорочення сільськогосподарського виробництва продукції тваринництва, овочівництва, картоплярства, кормовиробництва тощо.

Середньооблікова чисельність штатних працівників сільського господарства у 2018 р. порівняно з 2010 р. зменшилася майже на 42,5 % (-265,9 тис. осіб) (рис.3.5).

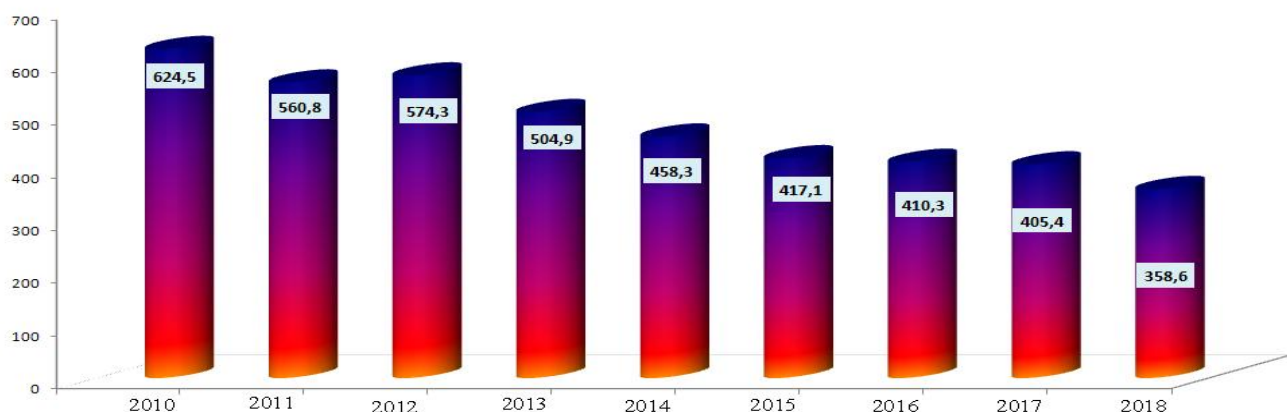

Рис. 3.5. Динаміка середньооблікової кількості штатних працівників сільського господарства, тис. осіб

У 2001-2018 роки відбувається тенденція до зменшення пенсіонерів як в Україні так і в сільській місцевості.

За цей період в Україні зменшилось пенсіонерів на 2722 тис. осіб. З них в сільській місцевості на 1759 тис. осіб (рис. 3.6).

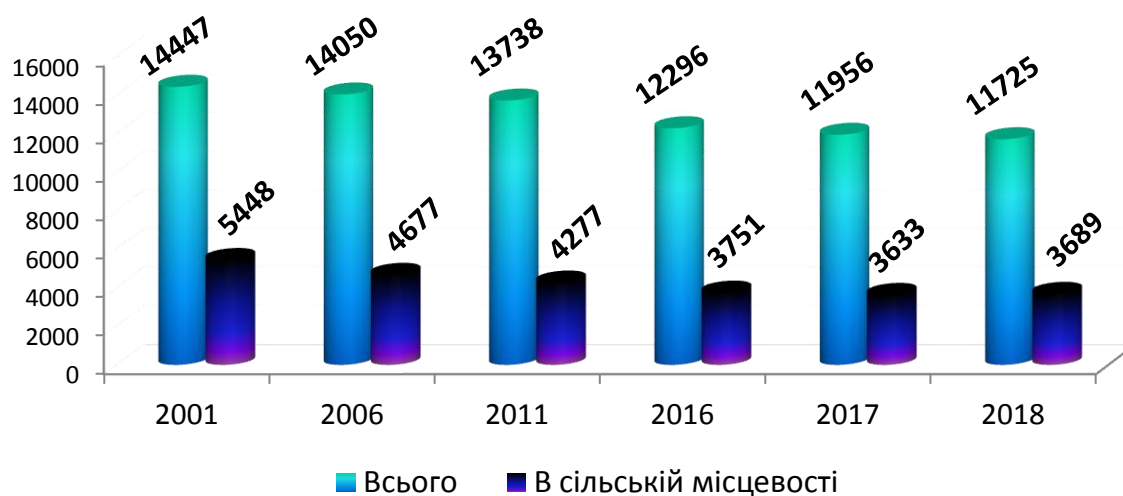

Рис.3.6. Динаміка чисельності пенсіонерів усіх категорій, тис. осіб

Розділ 4. Характеристика домогосподарств та житлового фонду у сільській місцевості

Специфіка зайнятості у сільській місцевості пов'язана із сезонністю сільськогосподарських робіт, яка створює певні резерви праці. Проте сільська місцевість має досить обмежені можливості у забезпеченні населення додатковою, крім сільськогосподарського виробництва, роботою. Основним джерелом додаткової роботи для сільського населення є самозайнятість в особистому сільському господарстві та в домогосподарствах.

Домогосподарство являє собою важливе соціально-економічне утворення, в якому концентруються всі аспекти людського життя. Для ринкової економіки – це ще й інституційна одиниця у складі однієї або декількох осіб, які самостійно приймають рішення, прагнуть максимально задовольнити свої потреби, володіють ресурсами і ведуть господарську та інші види діяльності.

Сільські домогосподарства відіграють важливу роль у розвитку національної економіки, створюючи значні пропозиції на ринку продовольства. Зважаючи на таку ситуацію, зайнятість сільського населення доцільно розглянути через призму наявних в сільській місцевості домогосподарств та особистих селянських господарств.

У 2018 році загальна кількість домогосподарств в Україні становила 14934,9 тис. одиниць, із них 4873,6,1 тис. од., або 32,6 % знаходяться в сільській місцевості. Порівняно з 2017 роком кількість домогосподарств зменшилася на 50,7 тис. од., за рахунок їх зменшення в сільській місцевості на 26,5 тис. та міських поселеннях на 24,2 тис. од.

Вражаюче те, що на домогосподарства у сільській місцевості, в складі яких немає працюючих осіб, складає 44,2 %, таких домогосподарств налічується 2155,3 тис. од.

Середня кількість працюючих із розрахунку на одне домогосподарство становить 0,9, тоді як у містах – 1,1.

Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена сільського домогосподарства знаходиться на рівні 3,01, що майже в 0,7 раза більше, ніж міського домогосподарства (2,30).

Високе значення вказаного коефіцієнта свідчить про необхідність соціального забезпечення непрацездатної частини населення в сільській місцевості.

Серед домогосподарств, де є працюючі, частка таких, що мають одну працюючу особу, становить 52,5 %, дві – 37,1 %, три і більше – 10,4 %.

Станом на 01. 10 2018 р., у господарствах населення утримується: ВРХ 70% у тому числі корів – 77%; також овець і кіз – 88%; птиці - 51% та свиней – 47%.

У 2017 р. в господарствах населення вироблено м'яса (у забійній масі) – 36,0%, молока – 73,1, яєць – 46,1, вовни – 87,0 та меду – 98,7%.

При цьому, трудомістке виробництво зосереджено саме в домогосподарствах, які вирощують: картоплі – близько 98 %, овочів – 86 %, плодово-ягідних культур – 83,7 %.

У сільській місцевості 98,5 % домогосподарств мають земельні ділянки.

Відповідно земельними ділянками площею 2,1-5 га користуються 19,0% та площею від 10-50 соток у середньому 16,5% домогосподарств. Земельними ділянками площею до 50-100 соток користуються – 14 % домогосподарств; 6, 2 % домогосподарств, від 10 соток землі і менше; від 10 га і більше – 6,1 % (табл.4.3).

Таблиця 4.1

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міських поселеннях		у сільській місцевості	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Кількість домогосподарств, (тис. од)	14985,6	14934,9	10085,5	10061,3	4900,1	4873,6
Із загальної кількості частка домогосподарств, %, які утримують худобу, птицю і бджіл	31,4	30,3	9,8	8,1	75,8	76,0
Кількість домогосподарств, які мають земельні ділянки, тис. од.	8234,4	8175,8	3455,3	3376,0	4779,1	4799,8
<i>До загальної кількості, %</i>	<i>54,9</i>	<i>54,7</i>	<i>34,3</i>	<i>33,6</i>	<i>97,5</i>	<i>98,5</i>

Розподіл домогосподарств, які мають земельні ділянки, %, за розміром площі землі, яку вони використовують:						
10 соток і менше	30,6	30,8	66,3	65,7	4,8	6,2
10,1 - 25 соток	19,6	19,6	21,3	23,5	18,4	16,8
25,1 - 50 соток	11,1	11,1	4,9	3,5	15,5	16,4
50,1 - 100 соток	9,2	8,6	0,8	0,9	15,4	14,0
1,1 - 2 га	5,1	6,0	0,8	0,8	8,1	9,7
2,1 - 5 га	12,0	12,1	2,1	2,5	19,2	19,0
5,1 - 10 га	8,0	7,8	2,7	2,1	11,8	11,8
10,1 га і більше	4,4	4,0	1,1	1,0	6,8	6,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Для вирощування сільськогосподарської продукції лише для власних потреб домогосподарствами використовується 16,2 % земель, для вирощування сільськогосподарської продукції як для власних потреб, так і на продаж – 9,2%. Найбільше землі домогосподарства здіють в оренду – 73,6%, земельна площа яку тільки почали освоювати та ін. становить 1,2 %.

Одними з основних характеристик умов життя домогосподарств є забезпеченість житлом і рівень його благоустрою.

Забезпечення належних житлових умов сільського населення є одним із першочергових завдань сучасної соціальної політики держави.

Житлові умови як соціальний фактор впливають на людину рядом соціальних, економічних, психофізіологічних та інших чинників.

Рівень доступності до цивілізованих стандартів житла та відповідних житлових умов також істотно впливає на соціально-демографічні процеси в сільській місцевості.

Житловий фонд сільських населених пунктів на початок 2018 року нараховував 5819,9 тис. житлових будинків (6098,0 тис. квартир) загальною площею 383,5 млн. м².

До 1943 року збудовано 14,3% житлового фонду сільських населених пунктів, з 1944 по 1970 роки - 50,6%, з 1971 по 1990 роки - 27,4%, тільки 7,7% складала будинки побудовані після 1991 року. Понад третини будинків побудовані з цегли (37,4 %), решта - з недовговічних матеріалів (дерево, саман,

змішані та інші), дахи 37,2 тис. будинків (0,6%) вкриті соломою, очеретом і толем (рис.4.1.).

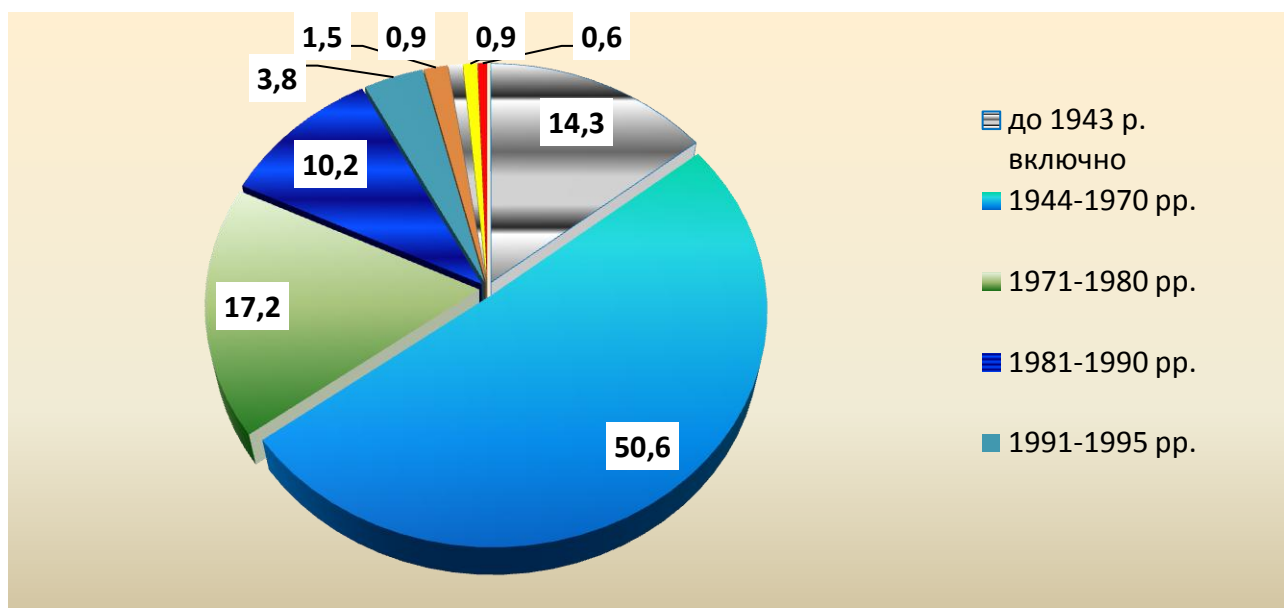

Рис. 4.1. Розподіл житлових будинків за роками побудови, %

Переважає більшість домогосподарств України у сільській місцевості 93,3 % має індивідуальний будинок, 1,7 % - частину індивідуального будинку, 4,9 % окрему квартиру і лише незначна частина сільських домогосподарств (0,1 %) мешкає в гуртожитку (рис. 4.2).

Рис.4.2. Кількість домогосподарств в сільській місцевості за типом житла, (%)

У 2018 році на кожного жителя сільської місцевості України припадало в середньому 26,7 м² загальної площі житла, середній розмір житлової площі на одного жителя становить 18,1. В міських поселеннях ці показники становлять 22,7 та 15,0 (рис.4.3).

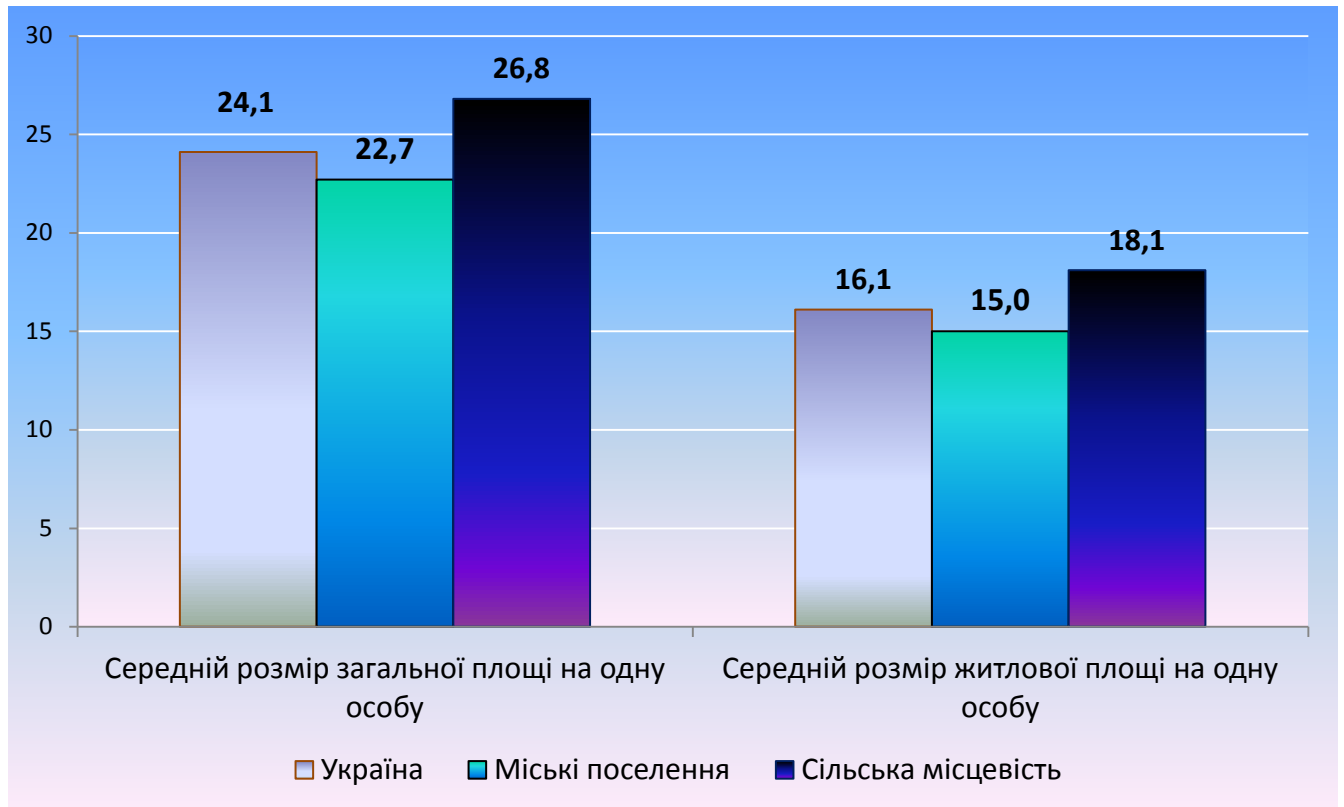

Рис. 4.3. Середній розмір площі на одну особу, у 2018 р., м²

Майже все житло селян (98,5%) є приватним (приватизованим, купленим).

На державне житло припадає 0,2%, відомче – 0,2%, а 0,4% домогосподарств наймають житло у фізичних осіб (рис.4.4).

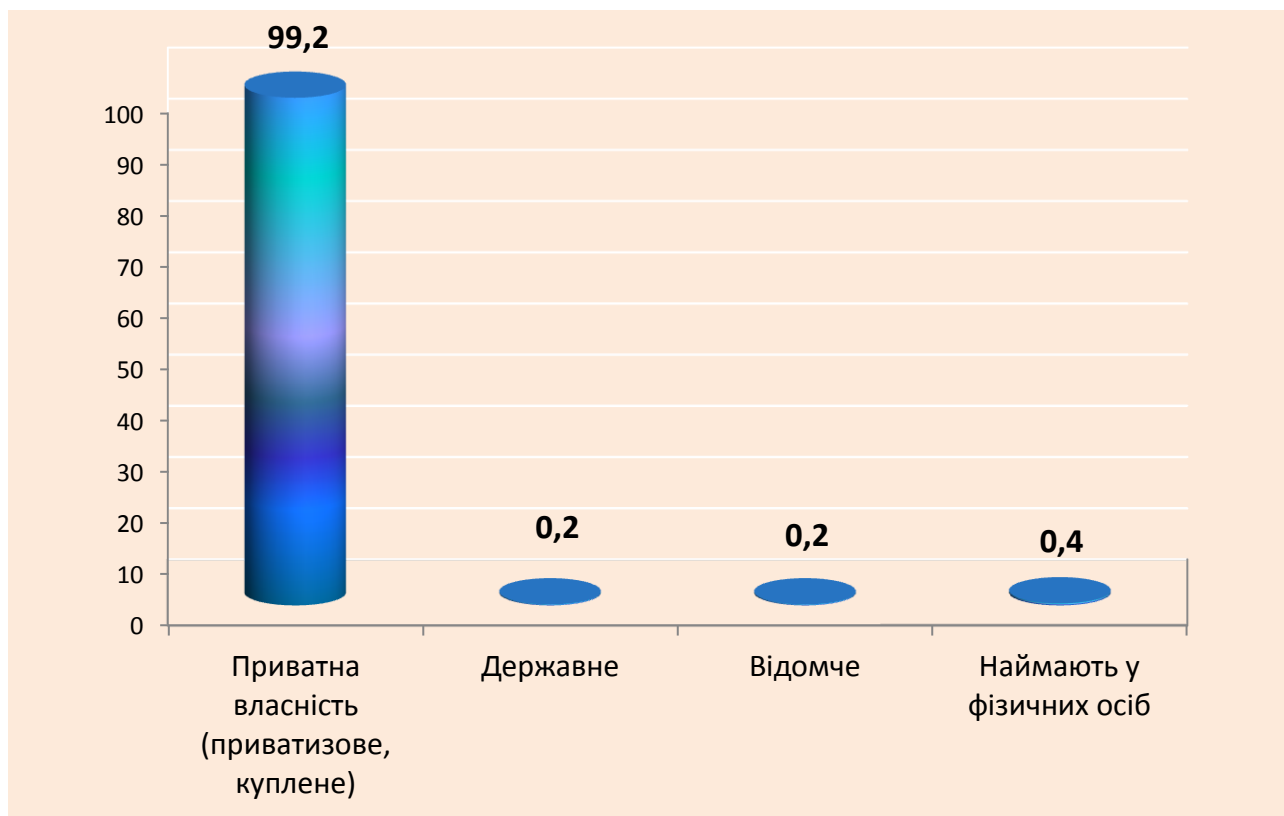

Рис. 4.4. Чисельність домогосподарств в сільській місцевості за типом власності їх житла, (%)

Характеризуючи житло домогосподарств слід звернути увагу, що більшість громадян у сільській місцевості проживають в індивідуальних будинках – це 93,3 %.

При цьому частка населення, яке живе у перенаселеному житлі у сільській місцевості складає майже 50,0 %, у міських поселеннях 57,3 %. А частка дітей у віці до 18 років, які живуть у перенаселеному житлі у сільській місцевості становить майже 70 %, у міських поселеннях 79,0% (рис.4.5).

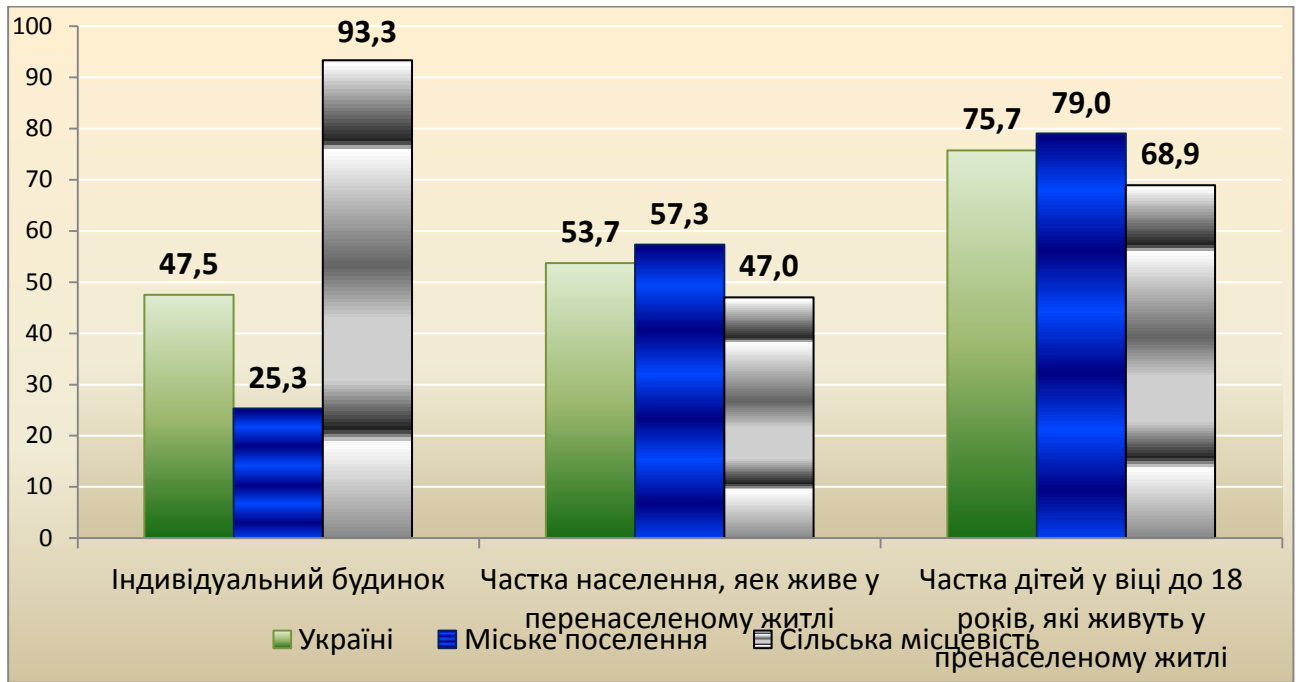

Рис. 4.5. Характеристика житла домогосподарств у 2018 р., %

Очевидно, що третина мешканців сільської місцевості мають житлову площу на одну особу меншу за нормативну (13,65 кв.м), яка складає 30,3 %, а в міських поселеннях вона складає 41,9% (рис. 4.6).

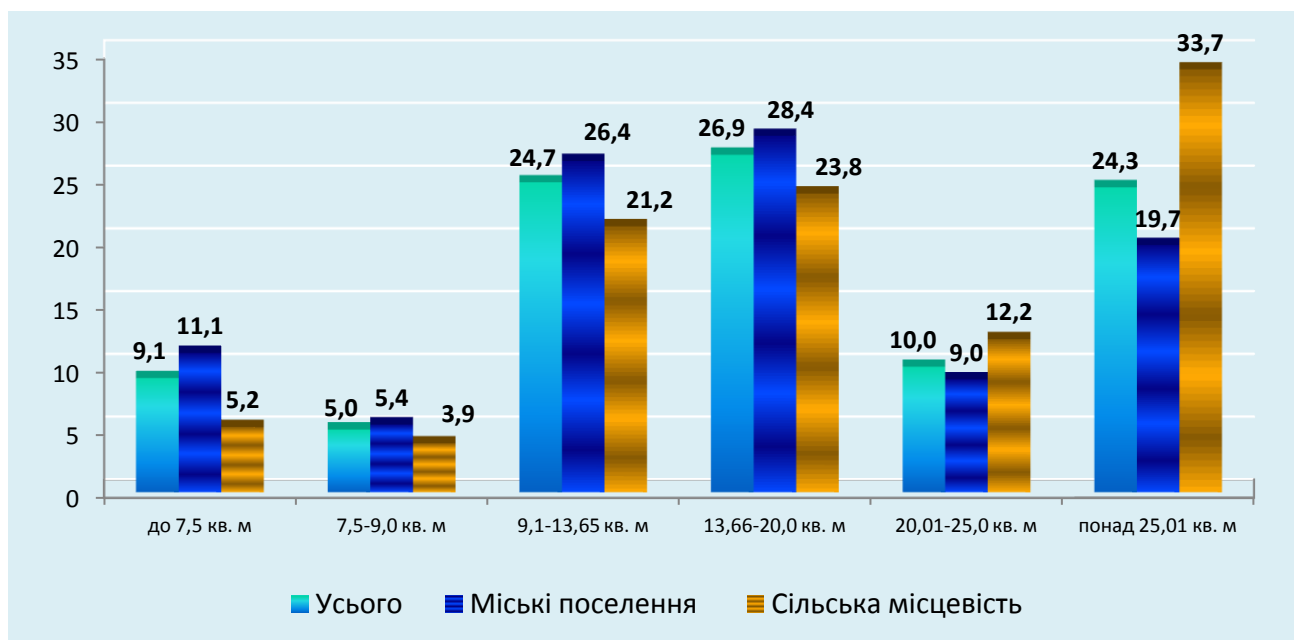

Рис. 4.6. Чисельність домогосподарств за розміром житлової площі на одну особу у 2018 р., %

Таким чином, можна стверджувати, що при порівнянні з міськими поселеннями мешканці сільської місцевості мають більший рівень забезпеченості загальною житловою площею, у розрахунку на одну особу.

Розподіл сільських домогосподарств за часом проведення капітального ремонту їх житла показав, що незважаючи на необхідність ремонту житла до 1970 р. ремонт проводився лише у 0,6% домогосподарств. З 1970-2000 рр. він проводився лише у 23,5 % домогосподарств. У 2001 р. та пізніше ремонт проводився у 47,3% домогосподарств. У 28,4% домогосподарств капітальний ремонт не проводився взагалі (рис. 4.7).

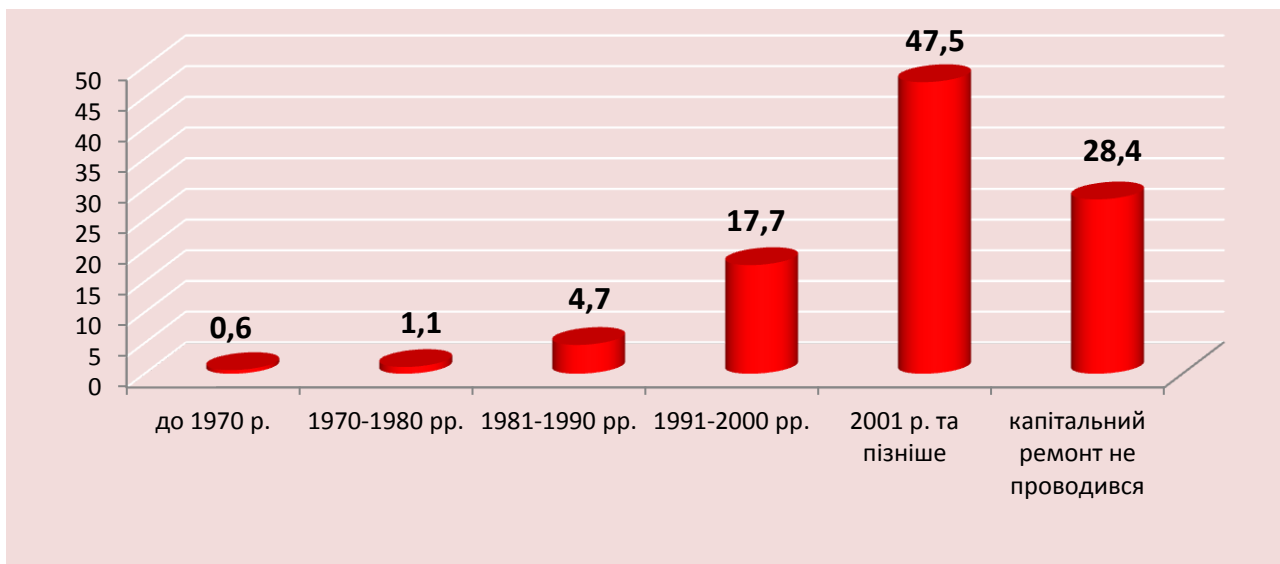

Рис. 4.7. Чисельність домогосподарств в сільській місцевості за часом проведення капітального ремонту їх житла, (%)

Головним фактором, який впливає на рішення домогосподарства про проведення (не проведення) капітального ремонту, є наявність (відсутність) власних „вільних” коштів.

Із 4873,6 сільських домогосподарств, 62,7% - обладнано центральним газопостачанням (3055,7 од.); 58,7% – має індивідуальну систему опалення (2860,8 тис. од.); центральне опалення має лише 1,0% сільських домогосподарств (48,7 од.). Водопроводом забезпечено 53,6% домогосподарств (2612,2 од.), каналізацією 52,6% сільських домогосподарств (2563,5 од.); гарячим водопостачання забезпечено лише 15,2% домогосподарств (7407,8 од.); ванною або душем майже половина домогосподарств 47 % або 2295,4 од.; телефоном – 11,5% (560,4 од.) (рис. 4.8).

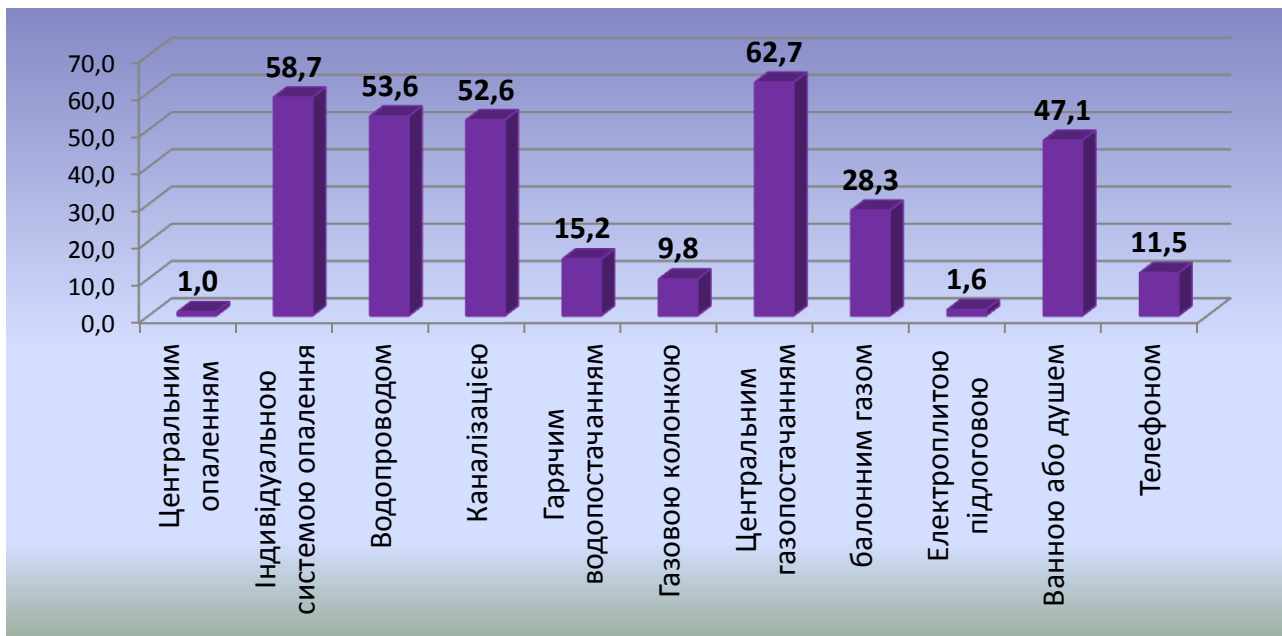

Рис. 4.8. Обладнання житла сільських домогосподарств у 2018 р., %

Що стосується джерел водопостачання, то майже 63,0% домогосподарств розташовані на відстані менше ніж за 100 м. від основного джерела, 36,8 % - на відстані від 100-1000 м., 0,6 % - на відстані більше ніж 1000м (рис. 4.9).

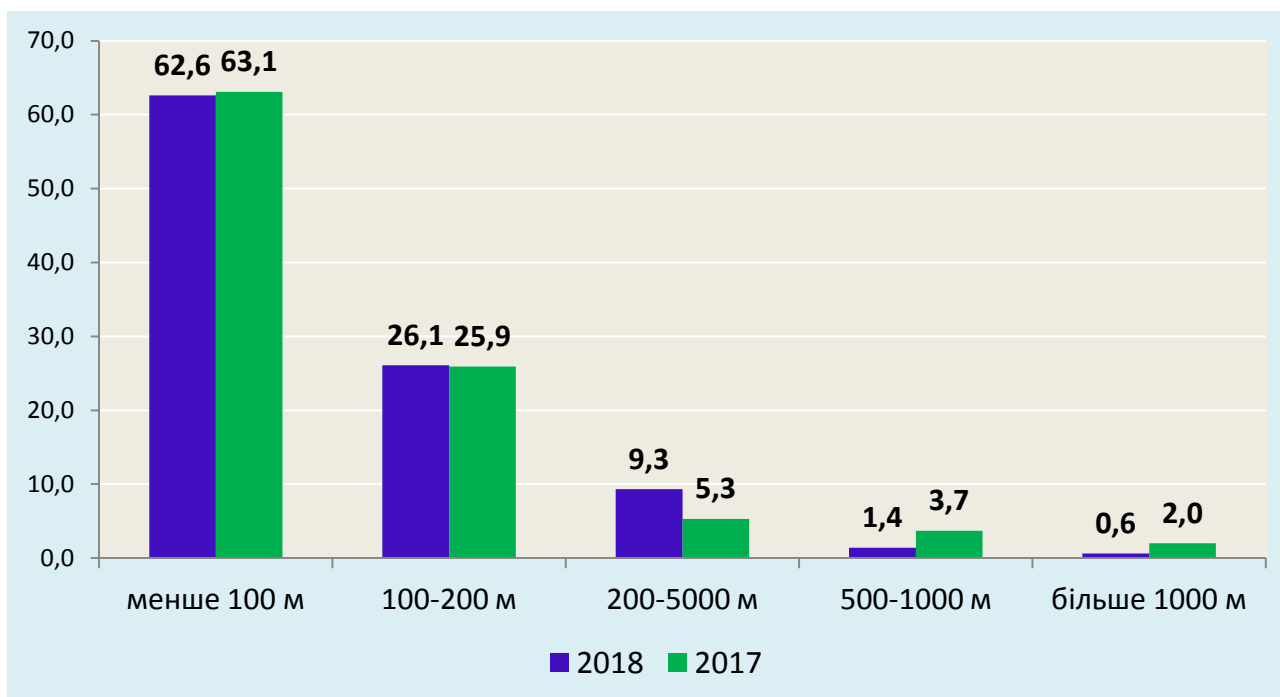

Рис. 4.9. Кількість сільських домогосподарств за відсутності їх житла від основного джерела водопостачання, %

У 2018 році лише 1,0% домогосподарств з дітьми були дуже задоволені своїми житловими умовами, натомість незадоволеними та не дуже задоволеними були члени 46,2 % домогосподарств (відповідно 13,9% та 32,3 %). Загалом, лише 49,4 % домогосподарств України були задоволені власними житловими умовами (рис 4.19).

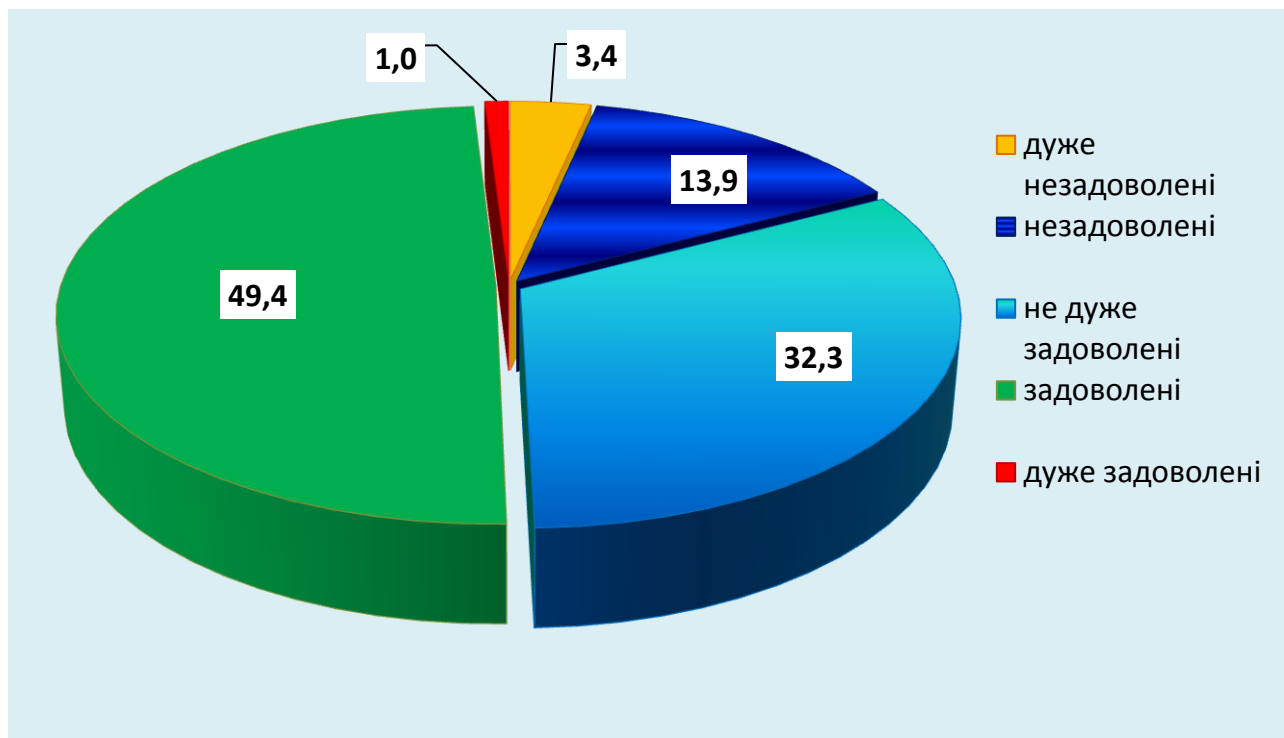

Рис. 4.10. Кількість сільських домогосподарств з дітьми за ступенем задоволення своїми житловими умовами у 2018 р., %

Гірші умови проживання сільських мешканців відобразились і на ступені задоволення сільських домогосподарств своїми житловими умовами. Так, згідно з даними Держстату, лише 1,2% сільських домогосподарств були дуже задоволені своїми житловими умовами, натомість незадоволених та дуже незадоволених було 51,0 % (відповідно 15,9 % та 35,1%). Загалом, лише 43,6 % домогосподарств України були задоволені власними житловими умовами (рис. 4.11).

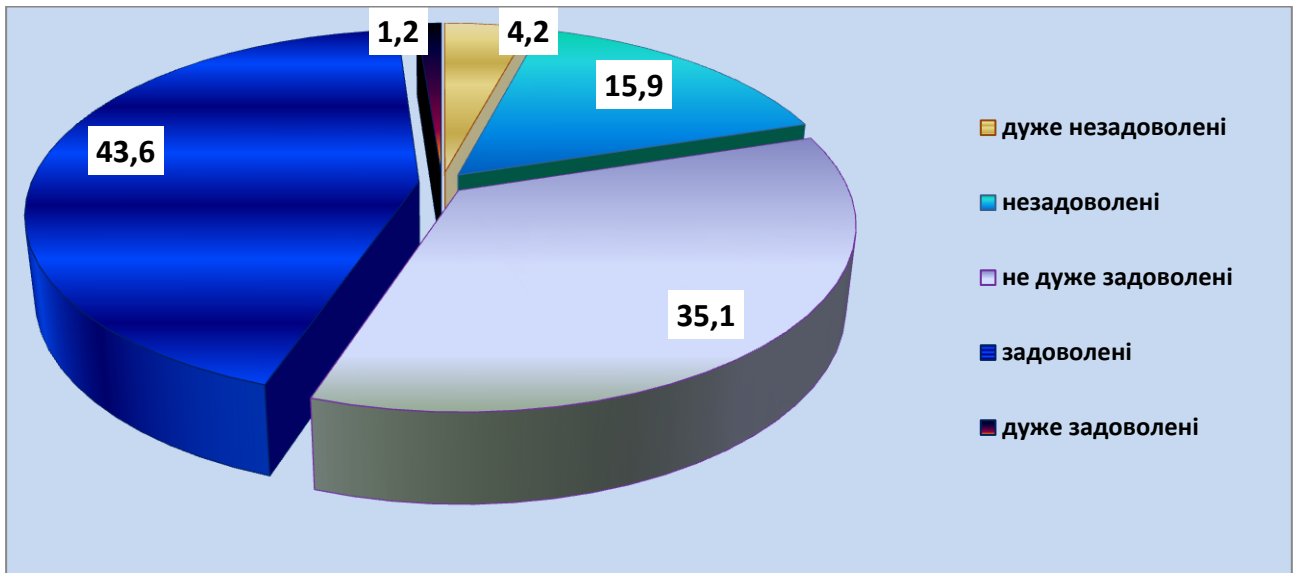

Рис. 4.11. Розподіл сільських домогосподарств за ступенем задоволення своїми житловими умовами у 2018 р. %

Умови проживання сільських мешканців багато у чому є незадовільними і потребують суттєвого покращання. Останнє має здійснюватись на основі цілого комплексу заходів. За даної ситуації основою цих заходів повинні бути насамперед заходи державної політики, що сприяли би розвитку індивідуального житлового будівництва у сільській місцевості.

Одними із найбільш дієвих заходів є надання державного пільгового кредиту на купівлю чи будівництво житла, створення пільгових умов щодо забезпечення забудовників будівельними матеріалами, обладнанням та надання їм відповідних послуг на пільгових умовах.

З 1997 року в Україні, відповідно до Указу Президента України від 27 березня 1998 року № 222/98 «Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі», діють регіональні програми підтримки індивідуального житлового будівництва на селі -«Власний дім». За цими програмами певним категоріям громадян надаються державні пільгові довгострокові кредити для будівництва та придбання житла.

Список літератури

1. Програми гідної праці МОП для України на період 2016–2019 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.mlsp.kmu.gov.ua/document/189004/1.doc>.
2. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995, №17. С. 121.
3. Про концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні: Указ Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1375/2000. Офіційний вісник України. – 2006. № 42. Ст. 2807.
4. Регіональний людський розвиток за 2012–2014 рр. [Електронний ресурс] : стат. бюл. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Робота задля людського розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ftp.nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Visnyk_NANU/...df
6. Методичні рекомендації щодо підвищення вартості робочої сили в сільському господарстві та подолання міжгалузевої і міжрегіональної диференціації в оплаті праці / І. М. Демчак, Г. М. Адаменко, В. В. Петрик та ін. К: НДІ "Укragenпромпродуктивність", 2010. 32 с.
7. Оплата праці в сільському господарстві та зайнятість сільських мешканців / Демчак І. М., Мариненко В. О., Філоненко О.С. К. : НДІ "Укragenпромпродуктивність", 2018. 60 с.
8. Економічна активність населення України у 2018 році [Електронний ресурс] : стат. бюл. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Праця України у 2018 році [Електронний ресурс] : стат. бюл. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Сільське господарство України 2018 рік. [Електронний ресурс] : стат. бюл. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році. [Електронний ресурс] : стат. бюл. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Науково-практичне видання

Демчак Іван Микитович,
Завалевська Валентина Олександрівна,
Мариненко Віталій Олексійович,
Філоненко Олена Степанівна

Розвиток сільських територій

Відповідальний за випуск В. О. Мариненко

Редактор Г. Г. Руденко

Комп'ютерне складання та верстання О. С. Філоненко

Раскрыто развитие сельских территорий и реалии жизни сельских жителей Украины, освещены административное устройство сельских населенных пунктов, численность населения в сельской местности, проведен анализ характеристик домохозяйств в сельской местности и освещены сельский жилой фонд из-за отражения некоторых макроэкономических показателей.

The development of rural areas and the realities of life of rural residents of Ukraine are revealed, the administrative structure of rural settlements, the population in rural areas are covered, the characteristics of households in rural areas are analyzed, and rural housing stock is highlighted due to the reflection of some macroeconomic indicators.

Підп. до друку 2019 р.

Формат 84x108 1/32.

Папір друкарський №2.

Гарнітура Times New Roman.

Друк. офсетний

Ум. друк. арк. 3.5.

Обл.-вид. арк. 3,8.

Тираж 100 прим.

Зам. №

Український науково-дослідний інститут продуктивності
агропромислового комплексу Міністерства аграрної
політики та продовольства України.

03035, Київ-35, Солом'янська площа, 2.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1375 від 28.05.03